

e-ISSN: 2619-9114

June / Haziran 2024, Volume / Cilt 8, Issue / Sayı 1

**İBN KUDÂME’NİN *el-MUĞNÎ* ADLI ESERİNİN İBADETLER
BÖLÜMÜNDE EN AZ BİR MÜNEKKİT TARAFINDAN UYDURMA
OLDUĞU BELİRTİLEN RİVAYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

**Evaluation of the Narrations Stated to be Fabricated By at Least One
Critic in the Section of Worship in ibn Qudama’s Work al-Mughni**

Kadir Zeki

Yüksek Lisans Öğrencisi, (Diyanet
İşleri Başkanlığı)
kdrzek1993@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0008-7128-5046>

Halil İbrahim TURHAN

Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi
Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Hadis)
haliliturhan@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7219-9632>

Article Information / Makale Bilgisi

Citation / Atıf: Turhan, Halil İbrahim. “İbn Kudâme’nin El-Muğnî Adlı Eserinin İbadetler Bölümünde En Az Bir Münekkit Tarafından Uydurma Olduğu Belirtilen Rivayetlerin Değerlendirilmesi”. *Batman Akademi Dergisi* 8/1 (Haziran 2024), 109-140

Doi: <https://doi.org/10.58657/batmanakademi.1484835>

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 15.05.2024

Accepted / Kabul Tarihi: 19.06.2024

Published / Yayın Tarihi: 30.06.2024

Pages / Sayfa: 109-140

Plagiarism / İntihal:

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Bu çalışma, Kadir Zeki'nin Halil İbrahim Turhan danışmanlığında hazırlamakta olduğu “İbn Kudâme’nin el-Muğnî Adlı Eseri Özelinde Hanbelî Mezhebinde Çok Zayıf Rivayetlerle Amel” başlıklı yüksek lisans tezi (Kayseri Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü) verilerinden üretilmiştir.

Öz: Hadis-fıkıh ilişkisi bağlamında tartışılan en önemli konulardan biri, fıkıh sahasında münekkit muhaddisler tarafından eleştirilene konu olan rivayetlerin kullanımınıdır. Bu makalede, Hanbelî mezhebinin en meşhur fıkıh eserlerinden biri olan İbn Kudâme'nin *el-Muğnî* adlı eserinin, ibadetler bölümünde Hanbelî mezhebinin delil olarak kullandığı ve en az bir münekkit tarafından uydurma olduğu belirtilen rivayetlerin tespiti ve değerlendirilmesi hedeflenmektedir. Böylece Hanbelî fıkıh eserleri arasında temsil gücü yüksek bir eser üzerinden söz konusu rivayetlerin ne oranda hangi konularda ne amaçla kullanıldığı konusunda genel bir perspektif sunulması amaçlanmaktadır. Araştırmada öncelikle mezkûr eserin ibadetler bölümünde yer alan ve Hanbelîler tarafından kullanılan rivayetler incelenmiş ve isnadında en az bir münekkit tarafından hadis uydurduğu belirtilen râvilerin yer aldığı isnadlar mevzû olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca geçmiş ve günümüz münekkit ve araştırmacılarının söz konusu hadisler hakkında yaptıkları değerlendirmelerden de destekleyici veriler olarak istifade edilmiştir. Bu doğrultuda *el-Muğnî* adlı eserin ibadetler bölümünde en az bir münekkit tarafından uydurma olduğu belirtilen 23 rivayeti Hanbelîlerin delil olarak kullandıkları saptanmıştır. Ayrıca bu tür rivayetlerin zikredilme amaçları incelenmiş; 10'unun müstehap, 8'inin câiz, 2'sinin vâcip, 2'sinin mekruh, 1'inin sünnet hükmüne delil olarak kullanıldığı görülmüştür. Yalnızca 11'i ilgili hükmün tek delili konumunda iken 12'si konu hakkında diğer rivayetlerle birlikte kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Fıkıh, İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Mevzû.

Abstract: One of the most important issues discussed in the context of the hadith-fiqh relationship is the use of narrations that are criticized by critical hadith scholars in the field of fiqh. This article aims to identify and evaluate the narrations that are used as evidence by the Hanbali school in the worship section of Ibn Qudama's work, al-Mughni, and are stated to be fabricated by at least one critic. Thus, it is intended to provide a general perspective on how much and for what purposes these narrations are used in a work that has high representative power among Hanbali fiqh works. In the research, firstly, the narrations used by Hanbalis in the worship section of the mentioned work were examined, and the chains of transmission that include narrators who are stated to have fabricated hadiths by at least one critic were evaluated as fabricated. In addition, evaluations made by past and present critics and researchers about these hadiths were also utilized as supporting data. Accordingly, it has been determined that 23 narrations stated to be fabricated by at least one critic are used as evidence by Hanbalis in the worship section of al-Mughni. Furthermore, the purposes of mentioning these types of narrations have been examined; it has been observed that 10 are used as evidence for mustahab (commendable) rulings, 8 for permissible (jaiz) rulings, 2 for obligatory (wajib) rulings, 2 for disliked (makruh) rulings, and 1 for sunnah (prophetic tradition) rulings. While only 11 are positioned as the sole evidence for the relevant ruling, 12 are used in conjunction with other narrations on the subject.

Keywords: Hadith, Fiqh, Ibn Qudamah, al-Mughni, Fabricated.

Giriş

Fikhî hükümlere delil olma noktasında hadisler, İslam hukukunun temel kaynaklarından biri olarak kabul edilir. Kur'ân'dan sonra en önemli ikinci kaynak olan sünnet, yani Hz. Peygamber'in (s.a.v) söz, fiil ve takrirleri, fikhî hükümlerin oluşturulmasında büyük bir rol oynamaktadır. Hicrî ikinci asırda, İslam ilim dünyasında hadislerin tedvin ve tasnif edilmesi, fıkıh eserlerinin zenginleşmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Bu süreç, Hanbelî fukahâsının da diğer fıkıh mezhepleri gibi, sahih olduğuna inandıkları hadisleri delil olarak kullanmalarına ve hükümler çıkarmalarına imkân tanımıştır. Hanbelî mezhebi zayıf hadislerle belli şartlar altında amel etmektedir.¹ Bu durum Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) zayıf hadis ile amel edilir sözü ve bunun neticesi olarak Hanbelîlerin hüküm çıkarmada zayıf hadisi kıyastan daha öncelikli değerlendirmelerine yansımaktadır.² Ancak ilgili konuda zayıf hadisten başka delil olmama şartını öne sürmektedirler.³ Mevzû hadisin kullanımının ise câiz olmadığı vurgulanmaktadır.⁴

Bu makalede, temas edilen teorik açıklamaların uygulamadaki yansımalarını ve uyumunu görmek amacıyla Hanbelîlerin önde gelen fakih ve usulcülerinden İbn Kudâme'nin (ö. 620/1223) *el-Muğnî* adlı eserinin ibadetler bölümünde Hanbelî fikhında en az bir münekkit tarafından uydurma olduğu belirtilen rivayetlerin kullanıp kullanılmadığı belirlenmeye çalışılacaktır.

İbadetler bölümünün seçilmesinin sebebi, bu alanda diğer fikhî konulara kıyasla hadis rivayetlerine daha yoğun bir şekilde müracaat edilmiş olmasıdır.⁵ Ayrıca İbn Kudâme'nin hangi konularda ve hangi hükümlerde bu rivayetleri kullandığı, çalışmanın önemli bir yönünü oluşturmaktadır. İbn Kudâme'nin söz konusu rivayetleri konu hakkında başka delillerle birlikte mi yoksa tek delil olarak mı kullandığını ortaya koymak da bu çalışmanın amaçlarından biridir.

Bir rivayetin mevzû olup olmadığının belirlenmesinde ise hadis münekkitlerinin ricâl tenkit değerlendirmelerinden istifade edilerek isnad analizi yapılacaktır. Bu bağlamda bir râviyle ilgili en az bir münekkit tarafından hadis uydurduğu belirtilen rivayetler inceleme konusu yapılacaktır. Böylece râvisi çok ağır eleştirilere maruz kalmasına rağmen hakkında hadis uydurduğuna dair bir eleştiri bulunmayan rivayetler araştırma kapsamından çıkarılmıştır. Başka münekkitlerin de söz konusu rivayetleri nasıl değerlendirdiklerine yer

¹ Abdükâdir Bedrân İbn Bedrân, *el-Medhal ilâ mezhebi'l-İmâm Ahmed* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1401), 97.

² Ebu Abdillah Şemsüddin Muhammed el-Cevziyye İbn Kayyim, *İclâmü'l-müvaki'in an rabbi'l-âlemîn*, nşr. Tâhâ Abdurraûf Sa'd (Beyrut: Dârü'l-Cil, 1393), 1/81; Ramazan Özmen, "Ahmed b. Hanbel ve Zayıf Hadis'le Amel Meselesi", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 5/6 (2017), 8.

³ Muhammed b. Ahmed b Ahmed b Abdülazîz Ali el-Futuhi İbnü'n-Neccâr, *Muhtaşaru't-Tahrîr Şerhu'l-Kevekebi'l-Munîr*, thk. Muhammed ez-Zühaylî (b.y.: Mektebetü'l-Abîkân, 1418/1997), 2/573.

⁴ Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn İbnü's-Salâh, *Muqaddimetü İbni's-Salâh*, nşr. Aîşe Abdurrahman (Kahire: Dârü'l-Mecârif, 1411/1990), 279.

⁵ Fıkıh kitaplarının ibâdet bölümünde kullanılan rivayet sayısının diğer bölümlerden fazla olmasının nedeni taabbüdî konularda nakillere duyulan ihtiyaçla ilgili olmalıdır. Nitekim Cessâs'ın *Şerhu Muhtaşari't-Taḥâvî* adlı eserinin nâşiri de kitapta takriben üç bin rivayet bulunduğunu ve bunların yarısının ibadet bölümünde geçtiğini belirtmesi de bunu desteklemektedir. Ebû Bekr Ahmed b. Alî el-Cessâs, *Şerhu Muhtaşari't-Taḥâvî fi'l-fıkhil-Ḥanefî*, nşr. İsmetullah İnyetullah Muhammed - Said Bektaş (Beyrut - Medine: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye - Dârü's-Sirâc, 1431), 1/12, dp. 4.

verilerek rivâyetin hangi tür zayıf hadis içerisinde değerlendirildiği yansıtılacaktır.⁶ Ayrıca Ebû Hâtim (ö. 327/938), İbn Adî (ö. 365/976), İbn Hibbân (ö. 354/965), İbn Cevzî (ö. 597/1201), Nâsiruddîn Elbânî (ö. 1914-1999) ve Şu'ayb el-Arnaût (ö. 1928/2016) gibi hadis tenkidi yapan âlimlerin değerlendirmelerinden de istifade edilerek ricâl tenkidinden hareketle varılan sonuçların teyidi yapılacaktır.

1. Tahâret Bölümünde En Az Bir Münekkit Trafından Uydurma Olduğu Belirtilen Rivayetler

İbn Kudâme, tahâret bölümünde 393 farklı meseleyi kapsamlı şekilde ele almaktadır. Bu bölümde en az bir münekkit tarafından uydurma olduğu belirtilen yedi rivayete yer verdiği belirlenmiştir. Söz konusu nakillerin yer aldığı alt başlıklar şunlardır:

1.1. Temiz Bir Madde ile Isıtılan Su ile Abdest Almanın Geçerli Olduğuyla İlgili Rivayet

عَنْ الْأَسْلَعِ بْنِ شَرِيكٍ رَحَالَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: أَجْنَبْتُ وَأَنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَمَعْتُ حَطْبًا فَأَحْمَيْتُ الْمَاءَ فَأَغْتَسَلْتُ. فَأَخْبَرْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ يَنْكِرْ عَلَيَّ⁷

Hiz. Peygamber'e (s.a.v.) seferlerde hizmet eden Esla' b. Şerîk'ten nakledildiğine göre şöyle demiştir: "Peygamber'le (s.a.v.) beraber seferdeyken cünüp oldum. Bunun üzerine odun toplayarak suyu ısıttım ve bununla gusül aldım. Ardından Peygamber'e (s.a.v.) durumu anlattım; o (s.a.v.) da bana itiraz etmedi."⁸

Hiz. Peygamber'e (s.a.v.) ait takrîri bir sünneti konu alan söz konusu rivayetin isnâdında yer alan Alâ b. Fazl (ö. 220/835) ve Heysem b. Ruzeyk (ö. 117/735) sebebiyle hadis zayıf kabul edilmiştir.⁹ Zira Abbâs b. Abdilazîm el-Anberî (ö. 240/855), Alâ b. Fazl'ın hadis uydurduğu tespitinde bulunurken;¹⁰ İbn Hibbân onun meşhur râvilerden münker rivayetler naklettiğini, dolayısıyla tek kaldığı nakillerinde ihticâc etmek istemediğini belirtir.¹¹ İbnü'l-Kattân (ö. 628/1231) meçhul olduğunu belirttiği Alâ b. Fazl'ı, İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) tarafından "ضعيف" (zayıf) terimiyle değerlendirilmiştir.¹² Alâ b. Fazl ferd kalan rivayetleri meşhur muhaddislere nispet ederek aktarması sebebiyle rivayetleriyle ihticâc edilmemektedir.¹³ Netice itibariyle söz konusu râvinin özellikle teferrüd ettiği rivayetlerle ihticâc edilmesinin isabetli olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Zehebî (ö.748/1348) de yalnızca

⁶ Mevzû hadisin çok zayıf hadis türü olarak kabul edildiğine dair değerlendirmeler için bk. Halil İbrahim Turhan - Kadir Zeki, "Çok Zayıf Hadis: Bir Mefhumun Geçmişten Günümüze Gelişim Seyri", *Kocatepe İslami İlimler* 1 (2024), 190-212.

⁷ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Kahire: Mektebetü'l-Kâhire, 1388), 1/14.

⁸ Ebü'l-Kâsım Süleymân et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, nşr. Hamdî Abdülmeccid es-Selefi (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.), 1/299; Ebû Bekr Ahmed el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*; nşr. Muhammed Abdülkadir Atâ (Mekke: Mektebetü Dârü'l-Bâz, 1414), 1/5.

⁹ Ebu Hafs Sirâceddin Ömer b. Ali b. Ahmed İbnü'l-Mülakkn, *el-Bedrü'l-münîr fi tahrici'l-ehâdisi ve'l-âsâri'l-vâkı'a fi ş-şerhi'l-kebîr*, nşr. Mustafa Ebu'l-Gayt Abdülhay, Abdullah b. Süleyman, Yasir b. Kemal (Riyad: Dârü'l-Hicre, 1425), 1/429; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalânî İbn Hacer, *Telhîşü'l-habîr fi tahrici'l-ehâdisi i'r-rafi'el-kebîr* (Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1419), 1/26.

¹⁰ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalânî İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb* (Haydarâbâd: Matba'atü'l-Meclis Dâ'iratü'l-Meârifin-Nizâmîyye, 1325), 8/190.

¹¹ Ebû Hâtim Muhammed İbn Hibbân, *Kitâbü'l-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-ducâfâ' ve'l-metrûkîn*, nşr. Mahmûd İbrâhîm Zâyed (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1412), 2/183.

¹² İbn Hacer, *Tehzîb*, 8/189-190; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalânî İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, nşr. Muhammed Avvâme (Haleb: Dârü'r-Reşid, 1412), 435.

¹³ İbn Hibbân, *Kitâbü'l-Mecrûhîn*, 7/65.

Alâ b. Fazl'ın aktarması sebebiyle mezkûr hadisin delil olarak kullanılmayacağını söylemektedir.¹⁴

Rivayetin isnâdında yer alan Heysem b. Ruzeyk ile ilgili olarak da Ukaylî (ö. 322/934), Ebû Hâtim ve İbnü'l-Mülakkın (ö. 804/1401) bu râvinin rivayet ettiği hadislerin alınmayacağını belirterek tenkit etmişlerdir.¹⁵

el-Muğnî'de ilgili konuda uydurma olduğu belirtilen rivayetin hâricinde başka delilin bulunmadığı ifade edilmelidir.¹⁶

İbn Kudâme temiz bir madde kullanılarak ısıtılan su ile gusül abdesti almanın câiz olduğu hükmüne ulaşırken söz konusu hadise eserinde yer vermiştir.

1.2. Ölü Hayvanın Yünü ve Kılının Temiz Olduğuna Dair Rivayet

رَوَى عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: لَا بَأْسَ بِمَسِّكَ الْمَيْتَةَ إِذَا دُبِغَ وَصُوفُهَا وَشَعْرُهَا إِذَا غُسِلَ¹⁷

Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Ölü hayvanın tabaklandığında derisini; yıkandığında ise kılını kullanmakta bir sakınca yoktur."¹⁸

İbn Kudâme'nin ölü hayvanın yünü ile kılının temiz olduğuna delil olarak getirdiği bu rivâyet, isnâdında yer alan Yûsuf b. Sefr (ö. 191/807) sebebiyle eleştirilere maruz kalmıştır.¹⁹ Bu hadisin yalnızca Yûsuf b. Sefr tarafından nakledildiği bilinmektedir. Nesâî (ö. 303/915) onun sika olmadığını söylerken, Ebû Müshir Abdüla'lâ (ö. 218/833), Dûlâbî (ö. 310/923), Dârekutnî (ö. 385/995) ve Beyhakî (ö. 458/1066) hadis uydurduğunu ifade etmişlerdir.²⁰ Ayrıca Aynî'nin (ö. 855/1451) söz konusu râvinin sebebi açıklanmayan bir cerhle tenkit edildiğini gerekçe göstererek bu hadisle amel edilebileceği iddiası isabetli görünmemektedir.²¹ Zira bu râvinin Yahyâ b. Mâin (ö. 233/848), Ebû İshak İbrâhîm el-Cûzcânî (ö. 259/873) gibi münekkitlerce hadis uydurduğunun söylenmesi cerhin müfesser olduğunu göstermektedir. Elbânî de yukarıda zikretmiş olduğumuz sebeplerle tenkitte bulunmaktadır.²²

¹⁴ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed ez-Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl fi nakdi'r-ricâl*, nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî (Beyrut: Dârü'l-Ma'rif, 1383), 3/104; Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah ez-Zeylâî, *Naşbu'r-râye li-ehâdisi'l-Hidâye*, nşr. Muhammed Avvâme - Hasan İbecî (Beyrut, Cidde: Mü'essesetü'r-Reyyân, Dârü'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, 1418), 1/130.

¹⁵ Değerlendirmeler için bk. Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr el-Ukaylî, *Kitâbü'd-Du'afâ'i'l-kebîr*, nşr. Abdülmüctî Emîn Kal'acî (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1404), 6/280; Ebû Muhammed Abdurrahmân er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye (Haydarâbâd: Matba'atü Meclisi Dâirati'l-Meârifü'l-Osmâniyye, 1371/1952-1373/1953'ün ofseti), 1371), 3/504; İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedrü'l-münîr*, 1/429.

¹⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/15.

¹⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/59.

¹⁸ et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 23/258; Ebû'l-Hasen Alî ed-Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, nşr. Şu'ayb Arna'ût (Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1425), 1/68; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 1/24.

¹⁹ ed-Dârekutnî, *Sünen*, 1/47; el-Beyhakî, *es-Sünen*, 1/24.

²⁰ Değerlendirmeleri için bk. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1424), 4/1257; Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalânî İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde (Beyrut: Dârü'l-Beşâ'iri'l-İslâmiyye, 1423), 8/556-557.

²¹ Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd el-Aynî, *Umdetu'l-kârî şerhu Şahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, bt), 12/56.

²² Ebû Abdirrahman Muhammed Nasîrüddîn Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'da'ife ve'l-mevdû.ü ve es-eruha's-seyyiu fi'l-ümme* (Riyâd: Mektebetü'l-Me'ârif, 1402), 10/413.

Sonuç olarak adı geçen râvinin ağır eleştirilere uğraması nedeniyle bu nakil, terk edilmesi gereken rivayetler grubunda yer almaktadır. İbn Kudâme'nin, Dârekutnî'den naklen Yûsuf b. Sefr'in zayıf olduğunu nakletmesi konumuz açısından önem taşımaktadır. Şöyle ki müellif bizzat kendisi de bu hadisin sıhhat durumunun farkındadır.²³ Buna rağmen bu rivayeti kullanması kanaatimizce onun bazı hususlarda zayıf hatta çok zayıf bir rivayetle amel edilmesinde sakınca görmediğine işaret etmektedir. Ayrıca İbn Kudâme'nin böyle ağır eleştirilere maruz kalan bir râviyi zayıf gibi hadis uydurduğuna açık bir şekilde delâlet etmeyen bir terimle cerh etmekle yetinmesi de tenkit edilmesi gereken bir konudur. Çünkü zayıf ifadesi yukarıdaki münekkitler tarafından yapılan tenkitlere sarîh bir şekilde delâlet etmemekte; okuyucu detaylı bir araştırma yapmadan söz konusu râvinin hadis uydurduğuna bu ifadeyle ulaşmamaktadır.

1.3. Misvâk'ın Kullanım Şekli Hakkında Rivayet

قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: اسْتَاكُوا عَرْضًا وَاذْهَبُوا غَبًا وَاكْتَلُوا وَتَرَا²⁴

Hiz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: “Genişliğine (yanlamasına) misvâk yapın, seyrek olarak yağ sürün, tek sayıda sürme yapın.”²⁵

İbnü's-Salâh (ö. 643/1245) rivayetle alakalı “Bu hadisi araştırdım, onun aslını bulamadım, hiçbir hadis kitabında da zikredilmemiştir” ifadelerini kullanmıştır.²⁶ Nevevî (ö. 676/1277) ise hadisle ilgili “هذا الحديث ضعيف غير معروف” (Bu hadis zayıf ve bilinmemektedir) demiştir.²⁷ Zürkânî (ö. 1367/1948) bu nakille ilgili olarak “لا أصل له” (Aslı yoktur) değerlendirmesinde bulunmuştur.²⁸

Bu mânaya yakın bir rivayetin Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) eserinde “وإذا استكتم فاستاكوا عرضًا” ifadesiyle mürsel olarak geçtiğini görmekteyiz.²⁹ Ancak araştırmamız sonucunda rivayetin senedinde Muhammed b. Hâlid el-Kureşî (ö.?) adlı meçhul bir râvinin yer almasından dolayı söz konusu rivayetin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.³⁰ İbnü'l-Kattân mezkûr râviyi “لا يعرف” (Bilinmiyor), İbn Hacer de “مجهول” (meçhul) ifadesiyle değerlendirmektedir.³¹ Başka bir rivayette ise Ebû Nuaym (ö. 430/1038), Hiz. Âişe'den (ö. 58/678) benzer bir metinle nakilde bulunmaktadır. Bu rivayet de Abdullah b. Hakîm (ö. 171/788) adlı metrûk bir râvi sebebiyle zayıf olarak değerlendirilmiştir.³² İbn Hacer bu hadis hakkında “وفي إسناده عبد الله بن حكيم وهو متروك” (Bu hadisin isnadında Abdullah b. Hakîm adlı metrûk râvi vardır) şeklinde açıklamasıyla tenkitte bulunmuştur.³³

²³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/60.

²⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/71.

²⁵ İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedrü'l-münîr*, 1/722; Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed es-Sehâvî, *el-Mağâşidü'l-ğasene fi beyâni kesîrin mine'l-ehâdis il-müştehire ale'l-elsine* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1405), 1/107.

²⁶ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Tedrîbü'r-râvî fi şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, nşr. Ebu Kuteybe Nazar Muhammed (Beyrut: Mektebetü'l-Kevser, 1415), 2/624.

²⁷ İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ ve müzîlül-illâs amme'stehere mine'l-ehâdis. alâ elsineti'n-nâs* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1395), 1/121.

²⁸ Muhammed b. Abdalbâkî ez-Zürkânî, *Muhtaşari'l-Mağâşidü'l-ğasene*, nşr. Muhammed b. Lutfi es-Sabbâğ (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1989), 65.

²⁹ Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *el-Merâsîl*, nşr. Şuayb el-Arnâvût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408), 1/74.

³⁰ ez-Zehabî, *Mîzânü'l-ictidâl*, 3/534.

³¹ İbn Hacer, *Telhîşü'l-ğabîr*, 1/161.

³² İbn Hacer, *Telhîşü'l-ğabîr*, 1/58.

³³ İbn Hacer, *Telhîşü'l-ğabîr*, 1/58.

Bahsetmiş olduğumuz hadisin geri kalan cümlesi başka hadislerde geçtiği için sahihdir. Ancak "استأثروا عَزْضًا" kısmıyla gelen metin bütün şâhidleriyle beraber zayıftır.³⁴ Nitekim Beyhakî'nin, Saîd b. Müseyyeb'in naklettiği hadisten rivayet ettiği lafzın senedinde Sebî b. Kesîr ve Yemân b. Adî adlı zayıf râviler bulunmaktadır.³⁵ Sebî b. Kesîr hakkında İbn Hibbân "منكر الحديث لا يجوز الاحتجاج بخبره" (Hadisleri münkerdir, haberi ile ihticâc caiz değildir), Yemân b. Adî ile ilgili Beyhakî "ضعيف" (zayıf) olarak değerlendirmiştir.³⁶ İbn Kudâme eserinde "استأثروا عَزْضًا" şekli ile gelen rivayeti delil almaktadır. Yukarıda da bahsedildiği üzere İbn's-Salâh ve Zürcânî'nin değerlendirmelerine göre rivayet mevzû olarak adlandırılmaktadır.

1.4. Abdestten Sonra Havlu ile Kurulanma Hakkında Rivayet

عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خِرْقَةٌ يَتَشَفَّى بِهَا بَعْدَ الوُضوءِ³⁷

Hiz. Âişe (r.a) şöyle dedi: "Resûlullah'ın (s.a.v.) abdestten sonra kurulandığı bir mendili vardı."³⁸

İbn Kudâme bu hadisi kullanırken Ahmed b. Hanbelî'nin rivayete münker dediğine vurgulamaktadır.³⁹ Hadisin zayıf olmasının sebebi senedinde Ebû Mu'az (ö. 170/787) isimli metrûk bir râvinin geçmesidir.⁴⁰ Ebû Muaz'ın asıl adı Süleyman b. Erkam'dır. Nitekim Yahyâ b. Maîn râvi hakkında "ليس بشيء ليس يسوى فلسا" (Hiçbir şey değildir, hiçbir değeri yoktur) derken,⁴¹ Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim b. Haccâc (ö. 261/875) "منكر الحديث" (Hadisleri münkerdir) sözleriyle cerh etmişlerdir.⁴² Tirmizî (ö. 279/892) ve Ebû Hâtim de "متروك الحديث" (Hadisleri metrûktur) ifadesini kullanarak tenkitte bulunmuştur.⁴³ Nesâî ile Zehebî "متروك" (Metrûk) terimini kullanmışlardır.⁴⁴ Ayrıca İbn Hibbân onun mevzû hadis rivayet ettiğini belirtmiştir.⁴⁵ Nevevî, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) bu konuyla alakalı hiçbir şey sabit olmadığını söylemektedir.⁴⁶ Elbânî de *Sünenü't-Tirmizî* eserini tahrîc ederken bu hadisle ilgili "ضعيف الاسناد" (İsnadı zayıf) yorumunu yapmaktadır.⁴⁷

³⁴ İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedrü'l-münîr*, 1/727.

³⁵ İbn Hacer, *Telhîsü'l-ḥabîr*, 1/162.

³⁶ el-Beyhakî, *es-Sünen*, 6/48; ez-Zehebî, *Mizânü'l-istidâl*, 1/369.

³⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/104.

³⁸ Ebû İsâ Muhammed et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, nşr. Beşşar Avvad (Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslamiyye, 1418), 1/98; ed-Dârekutnî, *Sünen*, 1/197; Ebû Abdillâh Muhammed el-Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Şâhîḥayn*, nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1410), 1/54.

³⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/104.

⁴⁰ Ebû Ahmed Abdullah İbn Adî, *el-Kâmil fi du'afâ'i'r-ricâl*, nşr. Adil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Mu'avviz (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1418), 4/228.

⁴¹ İbn Hacer, *Tehzîb*, 2/83.

⁴² Ebû Abdillâh Muhammed el-Buhârî, *et-Târîḫü'l-kebîr*, nşr. Muhammed Abdulmuîd Han (Haydarâbâd: Dairetü Maârif'il-Osmaniyye, ts.), 4/2; Ebû Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl fi esmâ'i'r-ricâl*, nşr. Ebû Abdurrahman Âdil b. Muhammed (Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse, 1422), 6/37.

⁴³ Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâ'i'r-ricâl*, nşr. Beşşar Avvad Ma'rûf, thk. Beşşar Avvad Ma'rûf (Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1403), 11/351.

⁴⁴ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed ez-Zehebî, *el-Kâşif fi ma'rifeti men lehu rivâye fi'l-Kütübü's-sitte* (Cidde: Dârü'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, 1413), 2/520.

⁴⁵ Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmâîl es-San'ânî, *et-Tenvîr şerḫü Câmî'i's-şâgîr*, nşr. Muhammed İshak Muhammed İbrahim (Riyâd: Mektebetü Dârü'l-İslamiyye, 1432), 8/477.

⁴⁶ Ebû Zekeriyâ Yahyâ en-Nevevî, *Şahîḫü Müslim bi Şerḫi'n-Nevevî*, nşr. Ebû Süheyb Muhammed b. Sâmiḫ (Beyrut: Dârü İhyâ'i't-Türâsi'l-Arabî, 1392), 3/555.

⁴⁷ Ebû Abdurrahman Muhammed Nasîrüddîn Elbânî, *Zâ'ifü Süneni't-Tirmizî* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1412), 1/5.

Hanbelî mezhebinde abdestten sonra havluyla (mendil) kurulanmasında genel olarak bir sakınca yoktur. Ancak delil getirmiş olduğu rivayet, söz konusu râviden ötürü İbn Hibbân tarafından uydurma olarak nitelendirilmektedir.

1.5. Abdestten Sonra Üzerimize Su Serpme Hakkında Rivayet

رَوَى أَبُو هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: جَاءَنِي جَبْرِيلُ فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ إِذَا تَوَضَّأْتَ فَانْتَضِحْ⁴⁸

Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Cibrîl bana geldi ve 'Ey Muhammed, abdest aldığında (vesveseyi önlemek için elbisenin ön tarafına) su serp!" dedi.⁴⁹

İbn Kudâme'nin abdest aldıktan sonra elbise üzerine ve avret bölgesine su serpmenin müstehap olduğuyla alakalı söz konusu rivayeti delil olarak kullanmaktadır.

Tirmizî, *es-Sünen'in* de bu hadis hakkında garîp yorumunu yaparken, senedinde bulunan Hasan b. Ali el-Hâşimî (ö. 160/777) adlı râvi ile alakalı hadisleri'nin münker olduğunu ifade etmekteydi⁵⁰ Aynı şekilde cerh ve ta'dîl ulemâlarından Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Ebû Hatîm, Nesâî, Dârekutnî'de bu râvi'nin zayıf ve rivayetlerinin münker olduğunu vurgulamışlardır.⁵¹ İbn Hibbân eserinde mezkûr râviden bahsederken yukarıda zikrettiğimiz hadisle ilgili "حديث باطل" (Hadis bâtıldır) yorumunda bulunmuştur.⁵²

İbn Kudâme konuyu aktarmada bu rivayeti tek delil olarak zikretmektedir. Buhârî ve yukarıda belirttiğimiz âlimler tarafından râvi hakkında ağır eleştirilerin olduğu görülmektedir. İbn Hibbân da râviden kaynaklı rivayeti mevzû olarak adlandırmaktadır.

1.6. Sargı Bezi Üzerine Meshetme Hakkında Rivayet

رَوَى عَلِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: انْكَسَرَتْ إِحْدَى زُنْدَيِّ فَأَمَرَنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ أُمْسَحَ عَلَى الْجَبَائِرِ⁵³

Ali b. Ebî Tâlib'den (r.a.) rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: "Bilek kemiklerimden birisi kırıldı. Hz. Peygamber'de (s.a.v.) bana cebîreler üzerine meshetmemi emretti."⁵⁴

İncelediğimiz hadis, "هذا حديث باطل لا أصل له" (Hadis batıl, aslı yoktur) şeklinde değerlendirilmiştir.⁵⁵ Söz konusu naklin batıl olmasının nedenlerinden biri de rivayetin senedinde yer alan Amr b. Hâlid'i (ö. 120/738) muhaddislerden Yahyâ b. Maîn ve Ahmed b. Hanbel'in "كذاب" (Aşırı yalancı) olarak belirtmeleridir.⁵⁶ Ayrıca Buhârî⁵⁷ râviyi "منكر الحديث" (Hadisleri münkerdir), Ebû Hatim⁵⁸ ise "متروك الحديث" (Hadisleri metrûktur) olarak

⁴⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/115.

⁴⁹ Ebû Abdillâh Muhammed İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, nşr. Şu'ayb Arnâut v.dğr. (Beyrut: Daru'l-Risaleti'l-Alemiyye, 1430), 1/293.; et-Tirmizî, *Tirmizî*, 1/96.

⁵⁰ et-Tirmizî, *Tirmizî*, 1/96.

⁵¹ Değerlendirmeler için bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3/20; el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1403, 6/264; ez-Zehebî, *el-Kâşif*, 2/274; İbn Hacer, *Tehzîb*, 1/406.

⁵² İbn Hibbân, *Kitâbü'l-Mecrûhîn*, 1/235; Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye fi'l-eḥâdisi (ahbâri)'l-vâhiye* (Beyrut: Darul'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1403), 1/356.

⁵³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/203.

⁵⁴ İbn Mâce, *İbn Mâce*, 1/418; ed-Dârekutnî, *Sünen*, 1/421; el-Beyhakî, *es-Sünen*, 1/228.

⁵⁵ Moğultay b. Kılıç, *İkmâl*, 10/161; ez-Zeylaî, *Naşbu'r-râye*, 1/186; İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedrü'l-münîr*, 2/610; İbn Hacer, *Telḥîşü'l-ḥabîr*, 1/393.

⁵⁶ İbn Adî, *el-Kâmil*, 6/217.

⁵⁷ İbn Hacer, *Tehzîb*, 3/267.

⁵⁸ Ebû Muhammed Abdurrahmân er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *Kitâbü'l-İlel*, nşr. Saîd b. Abdillâh el-Hümeyyid, Hâlid b. Abdurrahman el-Cersî (Riyad: Metâbiu'l-Hümeyyid, 1427), 1/46.

değerlendirmişlerdir. İbn Adî daha ağır bir ifade kullanarak “وضاع” (Uydurmacı), lafzını kullanarak tenkitte bulunmuştur.⁵⁹

Rivayet Dârekutnî'nin kitabında iki tarikle geçmektedir.⁶⁰ Ancak söz konusu tariklerin zayıflık yönünden birbirinden daha kötü durumda olduğunu belirtilmektedir.⁶¹ Bu düşüncüyü muâsır tahrîc âlimlerinden Elbânî de ifade etmektedir.⁶²

1.7. Tırnakların Muhâlif Kesilmesine Dair Rivayet

مَنْ قَصَّ أَظْفَارَهُ مُخَالَفًا لَمْ يَرِ فِي عَيْنَيْهِ رَمَدٌ⁶³

“Kim tırnaklarını muhâlif şekilde keserse⁶⁴, gözlerinde hastalık görmez”⁶⁵

İbn Kudâme'nin konu hakkında naklettiği ikinci rivayet mevzûdur.⁶⁶ İbn Dakîkul'îd (ö. 702/1302), “لا أصل له” (Aslı yoktur) derken⁶⁷ İbn Kayyîm (ö. 751/1350), “من أقبح الموضوعات” (En kötü uydurma rivayetlerden biridir) ifadesini kullanmıştır.⁶⁸ Irâkî (ö. 806/1404) de “لا أصل له البتة” (Kesinlikle aslı yoktur) diyerek bu hadisin uydurma olduğunu vurgulamıştır.⁶⁹ Kaynaklarda böyle bir rivayet bulamadığını belirten Sehâvî (ö. 902/1497) bunun fukahânın bir sözü olduğunu belirtmiştir.⁷⁰ Aynı şekilde Elbânî de hadisin münker olduğunu belirtmiştir.⁷¹

Sonuç olarak incelemiş olduğumuz mevzû rivayeti İbn Kudâme'nin tırnakları kesmenin müstehap olduğuna delil olarak kullandığını görmekteyiz.⁷²

⁵⁹ İbn Adî, *el-Kâmil*, 6/217.

⁶⁰ ed-Dârekutnî, *Sünen*, 1/226.

⁶¹ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dirâye fi tahrîci eḥâdisi'l-Hidâye* (Beyrut: Darü'l-Ma'rife, ts.), 1/83.

⁶² Ebü Abdurrahman Muhammed Nasîrüddîn Elbânî, *Tamâmü'l-minne fi't-talîk alâ Fıkhî's-sünne* (Mısır: Darü'r-Raye, 2008), 1/133.

⁶³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/65.

⁶⁴ Ebü Abdullah b. Betta muhâlif kesmeyi bir elin tırnak kesme düzeninin diğer eldeki tırnak kesim sıralamasından farklı olması şeklinde yorumlamıştır. Bu düzen sağ elin serçe parmağından başlayarak, orta parmak, başparmak, işaret parmağı ve son olarak yüzük parmağı ile devam eder. Daha sonra sol elin başparmağı, orta parmak, serçe parmak, yüzük parmağı ve son olarak işaret parmağı ile devam eder. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/65.

⁶⁵ es-Sehâvî, *el-Makâşidü'l-ḥasene fi beyâni kes-îrin mine'l-eḥâdisi'l-müştehire ale'l-elsine*, 1/760; el-Aclûnî, *Keşfü'l-ḥafâz* 2/501.

⁶⁶ Ebu Abdillah Şemsüddin Muhammed el-Cevziyye İbn Kayyim, *Menârü'l-Münîf fi'ş-şahîhi ve'd-daîf*, nşr. Abdül-fettâh ebü Gudde (Haleb: Mektebetü'l Matbu'ati'l-İslamiyye, 1403), 107.

⁶⁷ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalânî İbn Hacer, *Fethü'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buḥârî*, nşr. Abdülaziz b. Abdullah b. Abdurrahman b. Bâz, Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Muhibbüddin el-Hatîb (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1379/1960), 10/345.

⁶⁸ İbn Kayyim, *Menârü'l-Münîf*, 140.

⁶⁹ Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Ali el-Kârî, *el-Esrârü'l-merfûa fi'l-aḥbârî'l-mevzûa*, nşr. Muhammed es-Sabbâğ (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1391), 475.

⁷⁰ es-Sehâvî, *el-Makâşidü'l-ḥasene fi beyâni kes-îrin mine'l-eḥâdisi'l-müştehire ale'l-elsine*, 1/664.

⁷¹ Elbânî, *Silsiletü'l-eḥâdisi'daîfe*, 7/232.

⁷² Müellifin tırnakları kesmenin müstehap olduğuna delalet eden sahih rivayetler varken ağır eleştirilere konu olan bu hadisleri nakletmesi isabetli görünmemektedir. Ebü Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buḥârî, *el-Câmi u'ş-şahîh*, nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), 7/160; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi u'ş-şahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: y.y., 1374-75/1955-56), 1/221.

2. Namaz Bölümünde En Az Bir Münekkit Tarafından Uydurma Olduğu Belirtilen Rivayetler

İbn Kudâme, namaz bölümünde 753 farklı meseleyi kapsamlı şekilde ele almaktadır. Bu bölümde en az bir münekkit tarafından uydurma olduğu belirtilen altı rivayete eserinde yer verdiği belirlenmiştir. Söz konusu rivayetlerin yer aldığı alt başlıklar şunlardır:

2.1. Namazın İlk Vaktinin Fazileti Hakkında Rivayet

وَعَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْوَقْتُ الْأَوَّلُ مِنَ الصَّلَاةِ رِضْوَانُ اللَّهِ وَالْوَقْتُ الْأَخِيرُ عَفْوُ اللَّهِ تَعَالَى⁷³

İbn Ömer'den (r.a.) rivayetle Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Namazın ilk vaktinde kılınması Allah'ın razı olmasını gerektirir. Son vaktinde kılmak ise affedilmeye sebeptir."⁷⁴

Cerh-ta'dîl ulemâlarının, rivayetin senedinde yer alan Yakûb b. Velîd (ö. 181/798) adlı râvi hakkındaki yorumlarına bakacak olursak şöyle bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Ahmed b. Hanbel⁷⁵ "كان من الكذابين" (Yalancılardan biridir), Ebû Hâtim⁷⁶ ise "كان يكذب منكر الحديث" (Hadisleri münkerdir ve yalan söylerdi) lafızlarıyla ağır eleştirilerde bulunmuşlardır. Nesâî'de "ليس بثقة" (Güvenilir değil, hadisleri metrûktur ve yazılmaz) yorumunda bulunmuştur.⁷⁷ İbn Hibbân ise "يضع الحديث على الثقات" (Sikalar adına hadis uydururdu) ibaresini kullanırken, Amr b. Ali de "ضعيف الحديث جدا" (Hadisi çok zayıftır) ifadesini kullanmaktadır.⁷⁸ Hâkim en-Nîsâbûrî (ö. 405/1014) bu râvinin münker rivayetlerde bulunduğunu söylemektedir.⁷⁹

Netice itibariyle zikrettiğimiz hadis İbn Adî⁸⁰ "هذا باطل" (Bu nakil batıldır) diyerek mevzû; Mübârekpûrî⁸¹ (1865-1935) "ضعيف جداً" (Çok zayıftır) ifadesiyle metrûk olduğuna hükmetmişlerdir. Hadis hakkında da Elbânî ve Şu'ayb el-Arnaût gibi çağdaş muhaddisler mevzû, bâtil ifadesini kullanarak İbn Adî'nin görüşünü teyit etmişlerdir.⁸²

2.2. Ezanın Yanlış Okunması Hakkında Rivayet

رَوَى أَبُو هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يُؤَدِّنُ لَكُمْ مَنْ يُدْعِمُ الْهَاءَ قُلْنَا: وَكَيْفَ يَقُولُ؟ قَالَ: يَقُولُ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَشْهَدُ أَنْ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ⁸³

⁷³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/282.

⁷⁴ et-Tirmizî, *Tirmizî*, 1/213; ed-Dârekutnî, *Sünen*, 1/468; el-Beyhakî, *es-Sünen*, 1/435.

⁷⁵ İbn Hacer, *Tehzîb*, 4/447.

⁷⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/216.

⁷⁷ İbn Adî, *el-Kâmil*, 8/469; İbn Hacer, *Tehzîb*, 4/447.

⁷⁸ Değerlendirmeler için bk. el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1403, 32/372; İbn Hacer, *Tehzîb*, 4/447.

⁷⁹ İbn Hacer, *Tehzîb*, 4/447.

⁸⁰ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *Cem'ü'l-cevâmi'*, nşr. Hasan İsa Abdüzzâhir (Kahire: Dârü's-Saâde, 1426), 4/219.

⁸¹ Muhammed b. Abdurrahman b. Abdurrahîm el-Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-aḥvezî bi-şerḥi Câmi'i't-Tirmizî* (Beyrut: Daru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1410), 1/383.

⁸² Ebü Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *Şerḥu's-sünne*, nşr. Muhammed Zühayr eş-Şâvîş, Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1403), 2/190; Muhammed Nâsîrüddîn el-Elbânî, *İrvâ'u'l-galîl fi tahrîci ehâdisi menâri's-sebil* (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1399), 1/284.

⁸³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/312.

Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: (Eşhedü kelimesinde olan) "He harfine idgâm⁸⁴ eden kişi size ezan okumasın." Nasıl okunduğunu sorduk? Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle dedi: "أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ"⁸⁵

İbn Kudâme söz konusu mevzû rivayeti ezanın idgâm edilerek okunmasının mekruh olduğu görüşüne delil olarak getirmiştir. Lahn (hata) olacağı gerekçesiyle bu okuma biçiminin mananın değişmesine yol açacağını vurgulamıştır.⁸⁶ Yazdığımız bu naklin senedinde, Ali b. Cemîl (ö. 241/856) isimli uydurmacı râvi bulunması sebebiyle rivayet, metin yönünden batıl ve mevzû olarak nitelendirilmiştir.⁸⁷

Nitekim mezkûr râvi hakkında İbn Hibbân "كان يضع الحديث لا تحل الرواية عنه بحال" (Hadis uydurduğu için ondan rivayet almak caiz değildir) lafzıyla tenkitte bulunmuştur.⁸⁸ İbn Adî ise "حَدَّثَ بِالْيَاطِيلِ عَنِ ثِقَاتِ النَّاسِ" (Sika râvilerden batıl hadis rivayet ederdi), ve "وَيَسْرِقُ الْحَدِيثَ" (Hadis hırsızdır) gibi sözlerle râviyi ağır şekilde eleştirmiştir.⁸⁹ Dârekutnî'de "كَانَ يَضَعُ عَلَى الثَّقَاتِ" (Sika kişiler adına hadis uydururdu) ifadesiyle râviyi hadis uydurduğu gerekçesiyle tenkit etmiştir.⁹⁰ İbnü'l-Kayserânî (ö. 507/1113) "يَضَعُ الْحَدِيثَ وَضَعًا" (Hadis uydurur) şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur.⁹¹

Hadisin metni hakkında da İbn Hibbân "هذا خبر باطل موضوع لا شك فيه" (Hiç şüphesiz bu mevzû ve bâtil bir hadistir), İbn Cevzî "هذا حديث منكر" (Bu hadis münkerdir) yorumlarıyla rivayetin mevzû olduğunu belirtmiştir.⁹² Elbânî aynı şekilde "موضوع" (Mevzû) olarak belirtmiştir.⁹³

Sonuç olarak İbn Kudâme her ne kadar delil aldığı bu hadisin zayıf olması hakkında hiçbir yorumda bulunmasa da araştırmamız sonucunda de batıl ve mevzû rivayetlerden birini daha görmekteyiz.

2.3. Namazda İki Secde Arasında Oturuş Şekline Dair Rivayet

عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا رَفَعْتَ رَأْسَكَ مِنَ السُّجُودِ فَلَا تَفْعُ كَمَا يُفْعِي الْكَلْبُ؛⁹⁴

⁸⁴ Burda idgâmdan kasıt, "he" harfinin "şin" harfine idgâm edilerek şeddeli okunmasıdır.

⁸⁵ Ebü'l-Hasen Alî ed-Dârekutnî, *el-İlelü'l-vâride fi'l-eḥâdisi'n-nebeviyye*, nşr. Mahfuzürrahman es-Selefi (Riyad: Dârü Taybe, 1405), 8/174; Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, nşr. Abdurrahman Muhammed Osman (Medine: Mektebetü's-Selefiyye, 1388), 2/87; Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî Şevkânî, *el-Fevâ'idü'l-mecmû'a fi'l-eḥâdisi'l-mevzû'a* (Beyrut: Mektebetü'l-İlmiyye, 1407), 1/16.

⁸⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/312.

⁸⁷ Ali el-Humeyrî el-Fâsî İbnü'l-Kattân, *Beḡyânü'l-vehm ve'l-ihâm fi Kitâbi'l-Aḥkâm*, nşr. Hüseyin Âyet Saîd (Riyad: Dârü Taybe, 1417), 2/266.

⁸⁸ İbn Hibbân, *Kitâbü'l-Mecrûḥîn*, 2/116.

⁸⁹ İbn Adî, *el-Kâmil*, 6/368.

⁹⁰ ed-Dârekutnî, *el-İlel*, 8/174.

⁹¹ Ebü'l-Fazl Muhammed İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbu Ma'rifeti't-tezkire fi'l-eḥâdisi'l-mevdâ'ia*, nşr. İmâdüddin Ahmed Haydar (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye, 1406), 254.

⁹² İbn Hibbân, *Kitâbü'l-Mecrûḥîn*, 2/116; Ebü'l-Hasen Nûreddîn Alî b. Muhammed b. Alî el-Kinânî ed-Dımaşkî İbn İrâk, *Tenzihü's-şer'ati'l-merfû'a anil-aḥbâri's-sen'ati'l-mevzû'a*, nşr. Abdülvehhab Abdüllatif, Abdullah Muhammed Siddık (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1399), 2/77.

⁹³ Ebü Abdurrahman Muhammed Nasırüddîn Elbânî, *Silsiletü'd-ḍa'ife* (Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, ts.), 5798.

⁹⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/377.

Rivayet edildiğine göre Enes b. Mâlik (r.a.) şöyle demiştir: Resûlullah (s.a.v.) bana şöyle buyurdu: “Sen başını secdeden kaldırdığın zaman köpeğin ik’a (oturuşu) ettiği gibi ik’a etme.”⁹⁵

İki secde arasında oturuş şeklinin nasıl olması gerektiğiyle alakalı bu rivayet, Enes b. Mâlik’ten (r.a) tenkite uğramış bir senedle gelmektedir.⁹⁶ Senedde bulunan A’la Ebû Muhammed (ö. 170/787) isimli metrûk râvi, Enes b. Mâlik’ten (ö. 93/711-12) mevzû ve münker rivayetler aktarmaktadır.⁹⁷ Ali b. Medîni (ö. 234/848-49) râvi hakkında “كان يضع الحديث” (Hadis uyduruyordu) ifadesini kullanmaktadır.⁹⁸ Buhârî “مُنْكَرُ الْحَدِيثِ” (Hadisleri münkerdir), diyerek cerh etmiştir.⁹⁹ Ebû Dâvûd “مُتْرُوكُ الْحَدِيثِ” (Hadisleri metrûktur) şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.¹⁰⁰ Ebû Hâtîm¹⁰¹ ve Dârekutnî¹⁰² “مُتْرُوكُ” (Metrûk) lafzını kullanarak tenkit etmişlerdir. Söz konusu râvi hakkında birçok münekkit zayıf, yalancı, uydurmacı diye tenkitte bulunarak hadisini terketmişlerdir.¹⁰³ Şevkânî en ağır eleştiride bulunarak “أحد الدجالين” (Deccâllerden biridir) sözünü kullanmaktadır.¹⁰⁴ Rivayeti Şuayb el-Arnaût¹⁰⁵ ve Elbânî¹⁰⁶ mevzû hadislerden saymışlardır.

İbn Kudâme konuyla ilgili başka delillere de yer vermektedir. Söz konusu râvi hakkında ağır eleştirilerin bulunması ve en az bir münekkit tarafından da hadis uydurduğuna dair ifadelerin olması sebebiyle mevzû olarak değerlendirilmektedir.

2.4. Akşam Namazının Farzından Sonra Kılınacak Nâfile Namaz Hakkında Rivayet

رَوَى أَبُو هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ صَلَّى بَعْدَ الْمَغْرِبِ سِتَّ رَكَعَاتٍ لَمْ يَتَكَلَّمْ بَيْنَهُنَّ بِسُوءٍ عِدْلَنْ لَهُ بِعِبَادَةِ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ سَنَةً^{١٠٧}

Ebû Hüreyre’nin (r.a.) rivâyet ettiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Kim akşam namazından sonra altı rekât nâfile namaz kılar ve aralarında da kötü söz söylemezse on iki yıllık ibadet sevâbına denk sevâp kazanmış olur.”¹⁰⁸

İbn Kudâme akşam namazından sonra kılınacak nâfile ibadetle ilgili olarak getirmiş olduğu delillerden biri de yukarıda zikredilen mevzû rivayettir. Ebû Hüreyre’den (ö. 58/678) garîb tarikiyle gelen bu rivayeti Tirmizî, Zeyd b. Hubâb’ın (ö. 204/820) tefferrütte bulunarak

⁹⁵ İbn Mâce, *İbn Mâce*, 2/63; et-Tirmizî, *Tirmizî*, 1/584; et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr*, 1/249.

⁹⁶ İbnü’l-Mülakkın, *el-Bedrü’l-münîr*, 3/521.

⁹⁷ İbn Adî, *el-Kâmil*, 6/378.

⁹⁸ Ebû Abdillâh Ahmed ez-Zehebî, *Divânü’l-ḍu’afâ’ ve’l-metrûkîn* (Mekke: Mektebetü Nahdati’l-Hadîse, 1387), 279.

⁹⁹ el-Buhârî, *et-Târîhü’l-kebîr*, 6/3183.

¹⁰⁰ ez-Zehebî, *Târîh*, 1424, 4/461.

¹⁰¹ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 6/1923.

¹⁰² Ebü’l-Hasen Alî ed-Dârekutnî, *Kitâbü’l-ḍu’afâ’ ve’l-metrûkîn* (el-Medînetü’l-Münevver: Mecelletü’l-Câmi’ati’l-İslâmiyye, 1402), 367.

¹⁰³ el-Ukaylî, *Kitâbü’l-ḍu’afâ’*, 1404, 3/343; İbn Hibbân, *Kitâbü’l-Mecrûhîn*, 2/180; İbn Hacer, *Lisânü’l-Mîzân*, 1423, 5/460.

¹⁰⁴ Şevkânî, *el-Fevâ idü’l-mecmû’a*, 62.

¹⁰⁵ Ebû Abdillâh Ahmed İbn Hanbel, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, nşr. Şuayb Arnaût v.dğr. (Beyrut: Müessesetü’l-Risâle, 1416), 21/113.

¹⁰⁶ Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdis. i’daife*, 6/123.

¹⁰⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/95.

¹⁰⁸ İbn Mâce, *İbn Mâce*, 2/243; et-Tirmizî, *Tirmizî*, 1/456; Ahmed b. Alî Ebû Ya’lâ, *Müsnedü Ebî Ya’lâ*, nşr. Hüseyin Selîm Esed (Dimaşk: Dârü’l-Memûn li’t-Turâs, 1410), 10/413; Ebû Bekr Muhammed İbn Huzeyme, *Şahîhu İbn Huzeyme*, nşr. Muhammed Mustafa el-Azamî (Beyrut: el-Mektebetü’l-İslâmî, 1390), 2/357.

Ömer b. Ebî Has'am'dan (ö. 140/758) naklettiğini belirtmiştir.¹⁰⁹ Buhârî, Ömer b. Ebî Has'am'ı "مُنْكَرُ الْحَدِيثِ، ضَعِيفٌ جَدًّا" (Hadisleri münkerdir, kendisi çokça zayıf) lafızlarıyla cerh etmektedir.¹¹⁰ Ahmed b. Hanbel "عُمَرُ لَا يُسَاوِي حَدِيثَهُ شَيْئًا" (Ömer'in hadisinin bir değeri yok) diye tenkit etmiştir.¹¹¹ Ebû Zür'a (ö. 264/878) "واهي الحديث" (Hadisi çürük) ifadesini kullanmaktadır.¹¹² İbn Hibbân¹¹³ "لَا يَجِلُّ ذِكْرُهُ إِلَّا عَلَى سَبِيلِ الْقَدْحِ يَصْنَعُ الْحَدِيثَ عَلَى النَّقَاتِ" (Onun adının ancak cerh etmek amacıyla zikredilmesi helaldir. Zira o sikalar adına hadis uydurur.) ifadelerini kullanarak adı geçen râvinin hadis uydurduğunu vurgulamaktadır.¹¹⁴ İbn Adî râvi hakkında "وبعض حديثه، ومنكر الحديث، ولا يتابع عليه" (Hadisleri münkerdir, bazı hadislerinin mütâbii bulunmamaktadır) diye cerh edici ifadeler kullanmaktadır.¹¹⁵

İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148), mezkûr hadisi "منكر لا يلتفت إليه" (Münker olup kendisine değer verilmez) diyerek eleştirmektedir.¹¹⁶ İbn Hacer rivayeti zayıf olduğunu belirtmektedir.¹¹⁷ Zehebî de bu rivayet için münker demiştir.¹¹⁸ Elbânî hadisin senedini incelerken "ضعيف جداً" (Çok zayıftır) değerlendirmesini yapmıştır.¹¹⁹ İbn Kudâme'nin ilgili konuda başka deliller serdettiği de belirtilmelidir.

2.5. Bid'at Ehli Bir Kişinin Arkasında Namaz Kılınmayacağına Dair Rivayet

رَوَى جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى مَنْبَرِهِ يَقُولُ: لَا تَوَمَّنْ امْرَأَةً رَجُلًا وَلَا فَاجِرٌ مُؤْمِنًا إِلَّا أَنْ يَقْهَرَهُ بِسُلْطَانٍ أَوْ يَخَافَ سَوْطَهُ أَوْ سَيْفَهُ. ١٢٠

Câbir b. Abdullah (r.a.) şöyle demiştir: Resûlullah'ın (s.a.v.) minberdeyken şöyle dediğini işittim: "Hiçbir kadın hiç bir erkeğe namaz kıldırılmaz, hiç bir fâcir, hiç bir mü'mine namaz kıldırılmaz, eğer ki fâcir zor kullanır, mü'min de onun sopasından ve kılıcından korkarsa (Mü'min onun arkasında namaz kılabilir)"¹²¹

İbn Kudâme, bid'at ehli bir kişinin imamlığında kılınan namazın ardından, kılan kişinin namazı iade etmekle yükümlü olacağına dair delil getirmiş olduğu bu rivayet, Ebû Hâtim¹²² ve İbn Mülakkın¹²³ gibi muhaddisler tarafından münker, sened ve metin yönünden de muzdarib ve zayıf olarak değerlendirilmiştir.¹²⁴ Zira senedde bulunan Abdullah b.

¹⁰⁹ et-Tirmizî, *Tirmizî*, 1/559.

¹¹⁰ el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1403, 21/408.

¹¹¹ İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye*, 1/456.

¹¹² ez-Zehebî, *Târîh*, 1424, 4/164.

¹¹³ İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye*, 1/456.

¹¹⁴ İbn Hacer, *Tehzîb*, 3/236.

¹¹⁵ el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1403, 21/409.

¹¹⁶ Ebû Bekir İbnü'l-Arâbî, *Ârizatü'l-ahvezî fi şerhi't-Tirmizî*, nşr. Cemal Maraşlı (Beirut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418), 1/432.

¹¹⁷ İbn Hacer, *Takrîb*, 1/722.

¹¹⁸ ez-Zehebî, *Mîzânü'l-İtidâl*, 3/194.

¹¹⁹ Elbânî, *Zaîfü Süneni't-Tirmizî*, 1/48.

¹²⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/138.

¹²¹ İbn Mâce, *İbn Mâce*, 2/182; et-Taberânî, *el-Mucemü'l-kebîr*, 25/227; Ebü'l-Kâsım Süleymân et-Taberânî, *el-Mucemü'l-evsaf*, nşr. Ebû Mu'âz Tânk b. 'Avdillah - Ebu'l-Fazl Abdülmuhsin b. İbrahim (Kahire: Dârü'l-Harameyn, 1416), 2/64.

¹²² İbn Ebî Hâtim, *Kitâbü'l-İlel*, 1/212.

¹²³ İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedrü'l-münîr*, 4/433.

¹²⁴ Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân el-Hanbelî İbn Receb, *Fethü'l-bârî şerhi Sahîh-i Buhârî*, nşr. Mecdî b. Abdülhalik Şafii ve ötekiler (Medine: Mektebetü'l-Gurabâi'l-Eseriyye, 1417), 4/182; Muhammed b. Abdilhâdî es-Sindî, *Kifâyetü'l-hâce fi şerhi süneni İbn Mâce* (b.y.: y.y., ts.), 1/334.

Muhammed el-Advîye (ö.?) adlı râvi kendisi zayıf ve metrûk olmasının yanında Ali b. Zeyd'den (ö. 131/749) hadis uydurdu.¹²⁵

Abdullah b. Muhammed için Vekî b. Cerrâh (ö. 197/812) "يضع الحديث" (Hadis uydurur) ifadesini kullanmıştır.¹²⁶ Buhârî¹²⁷ "منكر الحديث لا يتابع على حديثه" (Hadisleri münkerdir, hadisinin mütâbii bulunmamaktadır), Ebû Hatîm¹²⁸ "هو منكر الحديث، شيخ مجهول" (O hadisi münkerdir, meçhul bir râvidir) şeklinde değerlendirmede bulunmuşlardır. İbnü'l-Cârûd (ö. 307/919-20) ve Ukaylî ise zayıflar arasında değerlendirmiştir.¹²⁹ İbn Hibbân'da "لا يحل الاحتجاج بخبره" (Haberleriyle ihticâc edilmesi helal değildir) yorumunda bulunmuştur.¹³⁰ Dârekutnî ise "منكر الحديث" (Hadisleri münkerdir) ifadesiyle tenkitte bulunmuştur.¹³¹

Ali b. Zeyd (ö. 131/749) hakkında Yahyâ b. Maîn "ليس بحجة ليس بذاك القوي" (Hadisi delil olarak kullanılmaz, o hadis rivayetinde güçlü değildir) ifadesini kullanmıştır.¹³² Ayrıca Ahmed b. Hanbel¹³³ "ليس شيء، ضعيف الحديث" (Hadis rivayetinde hiçbir değeri yoktur, hadisi zayıftır), Ebû Zür'a¹³⁴ "ليس بالقوي" (Hadis rivayetinde güçlü değil), İbn Huzeyme¹³⁵ ise (ö. 311/924) "لا أحتج به لسوء حفظه" (Hıfzı kötü olduğu için rivayetleriyle ihticâc etmiyorum) gibi lafızlarla zayıflığına dikkat çekmişlerdir. Zehebî "وليس بالثابت" (Sağlam değildir) yorumunda bulunmuştur.¹³⁶

Hadis hakkında İbn Asâkir (ö. 571/1176) "هذا حديث غريب جدا وإسناده فيه ضعف" (Bu hadis ciddiye alınmaz ve senesinde za'f vardır) derken, İbn Abdülber (ö. 463/1071) "أسانيداه واهية" (İsnadı metrûktur) yorumunda bulunmuştur.¹³⁷ Son olarak Elbânî yukarıda zikrettiğimiz gerekçelerden bahsederek hadise aşırı zayıf hükmünü vermiştir.¹³⁸ Netice itibariyle söz konusu rivayet, naklinde görev râvi hakkında Vekî b. Cerrâh hadis uydurduğunu belirttiği için çalışmanın kapsamına dâhil olmuştur.

2.6. Cuma Namazının En Az Kırk Kişi ile Kılınmasına Dair Rivayet

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: مَضَتْ السُّنَّةُ أَنْ فِي كُلِّ أَرْبَعِينَ فَمَا فَوْقَهَا جُمُعَةٌ¹³⁹

Rivayet edildiğine göre Câbir b. Abdullah şöyle demiştir: "Sünnete göre Cuma namazı kırk ve kırktan fazla kişiyle kılınır."¹⁴⁰

¹²⁵ İbn Hacer, *Telhîşü'l-habîr*, 2/70; Ebû Abdillâh Şemsüddîn İbn Abdülhâdî, *Tenkihü't-Tahkîk fi ehadîs-i't-Talîk* (Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1419), 2/469.

¹²⁶ ez-Zehebî, *Mîzânü'l-İtidâl*, 2/485.

¹²⁷ el-Buhârî, *et-Târîhü'l-kebîr*, 5/598.

¹²⁸ İbn Ebî Hâtîm, *Kitâbü'l-İlâl*, 1/1878.

¹²⁹ Moğultay b. Kılıç, *İkmâl*, 8/188.

¹³⁰ ez-Zehebî, *Mîzânü'l-İtidâl*, 2/485.

¹³¹ Ebü'l-Hasen Alî ed-Dârekutnî, *Mevsû'atü aqvâli Ebî'l-Hasen ed-Dârekutnî fi ricâli'l-hadîs ve ilelihi*, nşr. Muhammed Mehdî, Eşref Mansûr Abdurrahmân, İsâm Abdülhâdî Mahmûd, Ahmed Abdürrezzâk, Eymen İbrahim, Mahmud Muhammed Halîl (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1427), 2/378; İbn Hacer, *Tehzîb*, 2/428.

¹³² İbn Adî, *el-Kâmil*, 6/335.

¹³³ ez-Zehebî, *Târîh*, 1424, 3/707.

¹³⁴ ez-Zehebî, *Dîvânü'd-du'afâ*, 283.

¹³⁵ ez-Zehebî, *Târîh*, 1424, 3/707.

¹³⁶ ez-Zehebî, *el-Kâşif*, 3/445.

¹³⁷ İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedrü'l-münîr*, 4/433.

¹³⁸ el-Elbânî, *İrvâ'u'l-galîl*, 3/51.

¹³⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/244.

¹⁴⁰ ed-Dârekutnî, *Sünen*, 2/306; el-Beyhakî, *es-Sünen*, 3/252.

Cuma namazının kılınmasıyla ilgili Hanbelî mezhebinin meşhur görüşüne göre en az kırk kişi bulunması gerekir. Konu hakkında getirilen hadislerden biri de yukarıda zikrettiğimiz rivayettir.¹⁴¹

Mezkûr rivayetin araştırmamıza dâhil olmasının nedeni senette yer alan Abdülaziz b. Abdurrahman (ö.?) hakkında cerh ve tâ'dîl âlimlerinden Ahmed b. Hanbel'in "اضْرِبْ عَلَى حَدِيثِهِ" (Hadisinin üstünü çiz! Çünkü yalan ve mevzûdur) ifadesini kullanmasıdır.¹⁴² Nesâî ise ilgili râviyi "لَيْسَ بِثِقَةٍ" (Güvenilir değil),¹⁴³ Dârekutnî¹⁴⁴ "مُنْكَرُ الْحَدِيثِ" (Hadisleri münkerdir), İbn¹⁴⁵ Hibbân ise "لَا يَجُوزُ أَنْ يُحْتَجَّ بِهِ" (Rivayetiyle ihticâc edilmesi câiz değildir) tabirleriyle cerh etmişlerdir. Netice itibariyle söz konusu râvi, münekkitler tarafından rivayetleri terk edilmesi gereken kişiler kategorisinde yer almaktadır. Her iki durumda da rivayetin dinde bir değeri bulunmamaktadır.

Ayrıca hadisle alakalı Beyhâkî "هَذَا الْحَدِيثُ لَا يُحْتَجُّ بِمِثْلِهِ" (Böyle bir hadisle ihticâc edilmez) demektedir.¹⁴⁶ İbn Cevzî ise "لا تعويل عليه" (Böyle bir hadise itimat edilmez) şeklinde açıklama yapmıştır.¹⁴⁷ Elbânî de "ضعيف جد" (Çok zayıftır) değerlendirmesinde bulunmuştur.¹⁴⁸

3. Cenaze Bölümünde En Az Bir Münekkit Tarafından Uydurma Olduğu Belirtilen Rivayetler

İbn Kudâme, bu bölümde 175 farklı meseleyi detaylı bir şekilde incelemektedir. Bu bölümde en az bir münekkit tarafından uydurma olduğu belirtilen sekiz rivayete yer verdiği belirlenmiştir. Söz konusu rivayetlerin kullanıldığı alt başlıklar şunlardır:

3.1. Cenazeyi Yıkayan Kişinin Özelliğine Dair Rivayet

عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: لِيُغَسَّلَ مَوْتَاكُمْ الْمَأْمُونُونَ¹⁴⁹

Nebî'den (s.a.v.) rivayetle şöyle buyurdu: "Ölülerinizi güvendiğiniz kimseler yıkasın."¹⁵⁰

Ölü yıkayanın emin ve sâlih bir kişi olması gerektiğini belirten bu rivayet, kaynaklarda mevzû olarak değerlendirilmektedir.¹⁵¹ Rivayetin sened zincirinde geçen Mübeşşir b. 'U'beyd (ö. 170/787) adlı râvi ağır eleştirilere maruz kalırken, Bakîyye b. Velîd (ö. 197/813) isimli râvi müdellis olarak değerlendirilmiştir.¹⁵² Çünkü Mübeşşir b. 'U'beyd hakkında

¹⁴¹ İbn Hacer, *Telhîşü'l-ḥabîr*, 3/996.

¹⁴² İbn Adî, *el-Kâmil*, 6/504.

¹⁴³ en-Nesâî, *ed-Ḍu'afâ*, 415.

¹⁴⁴ ed-Dârekutnî, *Mevsû'atü'l-akvâl*, 2/416.

¹⁴⁵ İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzân*, 1423, 5/212.

¹⁴⁶ Ebû Bekr Ahmed el-Beyhakî, *Marifetü's-sünen ve'l-âsâr*, nşr. Abdülmütî Emîn Kal'acî (Karaçi, Dımaşk, Beyrut, Haleb, Kahire: Câmi'âtü'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, Dârü Kuteybe, Dârü'l-Vay, 1412), 2/468.

¹⁴⁷ Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî, *et-Taḥkîk fi eḥâdisi'l-hilâf* (Beyrut, Lübnan: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415), 1/500.

¹⁴⁸ el-Elbânî, *İrvâ'u'l-galîl*, 3/69.

¹⁴⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/339.

¹⁵⁰ İbn Mâce, *İbn Mâce*, 2/447.

¹⁵¹ Ebû Hafs Sirâcuddîn Ömer b. Alî b. Ahmed İbnü'l-Mülakkın, *Tuḥfetü'l-muḥtâc ilâ edilleti'l-Minhâc*, nşr. Abdullah Saâf el-Lihyânî (Mekke: Dârü Hirâ, 1406); 2/15; Elbânî, *Ẓa'ifu Süneni İbn Mâce*, 3/461.

¹⁵² Ebü'l-Fazl Muhammed İbnü'l-Kayserânî, *Zaḥîretü'l-huffâz*, nşr. Abdurrahman el-Feryevâî (Riyad: Darü's-Selef, 1416), 4/2043.

Yahyâ b. Maîn¹⁵³ "ضعيف" (Zayıf) değerlendirmesinde bulunurken, Ahmed b. Hanbel¹⁵⁴ ise "ليس" (Hadis rivayetinde hiç bir değeri yoktur, hadis uydurur) gibi ağır bir ifade kullanarak tenkit etmektedir. Hâkim en-Nîsâbü'rî de hakkında "حديثه ليس بالقائم" (Hadisi düzgün/sahih değildir) demektedir.

Buna ilaveten râvi hakkında Buhârî¹⁵⁶ ve Ebû Hâtim¹⁵⁷ "منكر الحديث جدا" (Gerçekten hadisleri münkerdir), İbn Hibbân¹⁵⁸ ise "لا يحل كتب حديثه" (Hadisini yazmak helal değil) gibi ağır cerh lafızları kullanarak eleştirmektedirler. Dârekûtîni ise "يضع الأحاديث ويكذب" (Hadisleri metrûktur, hadis uydurur ve yalan söylerdi) şeklinde daha ağır eleştiride bulunmaktadır.¹⁵⁹ Ayrıca bu hadisin Elbânî'nin eserlerinde de mevzû olarak değerlendirildiğini görmekteyiz.¹⁶⁰

3.2. Ölüye Telkin Verilmesi Hakkında Rivayet

عَنْ أَبِي أُمَامَةَ الْبَاهِلِيِّ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِذَا مَاتَ أَحَدُكُمْ، فَسَوِّتُمْ عَلَيْهِ التُّرَابَ فَلْيَقِفْ أَحَدُكُمْ عِنْدَ رَأْسِ قَبْرِهِ، ثُمَّ لِيَقُلْ: يَا فَلَانُ بْنُ فَلَانَةَ فَإِنَّهُ يَسْمَعُ، وَلَا يُجِيبُ، ثُمَّ لِيَقُلْ: يَا فَلَانُ بْنُ فَلَانَةَ الثَّانِيَةَ، فَيَسْتَوِي قَاعًا، ثُمَّ لِيَقُلْ: يَا فَلَانُ بْنُ فَلَانَةَ، فَإِنَّهُ يَقُولُ: أُرْشِدُنَا بِرَحْمَةِ اللَّهِ، وَلَكِنْ لَا تَسْمَعُونَ. فَيَقُولُ: أَذْكَرُ مَا خَرَجْتَ عَلَيْهِ مِنَ الدُّنْيَا، شَهَادَةٌ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، وَأَنَّكَ رَضِيتَ بِاللَّهِ رَبًّا، وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا، وَبِمُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَبِيًّا، وَبِالْقُرْآنِ إِمَامًا. فَإِنَّ مُنْكَرًا وَنَكِيرًا يَتَأَخَّرُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا فَيَقُولُ: أُنْطَلِقُ، فَمَا يُفْعِدُنَا عِنْدَ هَذَا وَقَدْ لَفْنَا حُجَّتَهُ، وَيَكُونُ اللَّهُ تَعَالَى حُجَّتَهُ دُونَهُمَا فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَإِنْ لَمْ يَعْرِفْ اسْمَ أُمِّهِ؟ قَالَ: فَلْيُنْسِبْهُ إِلَى حَوَاءَ^{١٦١}

Ebû Ümâme'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: Sizlerden biri vefât edip kabir toprağını düzenlediğinizde biriniz kabrinin başucunda dursun ve şöyle desin: "Ey filan kadının oğlu filan!". O bunu duyar, fakat cevap veremez. Yine "Ey filan kadının oğlu filan!" desin. Bu sefer kabrinde kalkıp oturur. Sonra bir daha "Ey filan kadının oğlu filan!" desin. Zîrâ O: "Allah sana rahmet etsin, bana doğruyu göster" der. Fakat siz duymazsınız. Daha sonra (telkin'i yapan kimse) şöyle desin: "Dünyâdan ayrıldığında hangi hâl üzerinde olduğunu hatırla. Allah'tan başka ilah olmadığına ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) O'nun kulu ve Resûlü olduğuna şehâdet ettin. Sen (Dünyâda iken) rabb olarak Allah'a, din olarak İslâm'a, Peygamber olarak Hz. Muhammed'e (s.a.v.) râzı olmuş, Kur'ân'ı önder bilmiş idin." Münker-Nekir melekleri birbirlerinin ellerini tutarak gelirler ve "Haydi, gidelim, hücceti telkin edilen kimsenin yanında duramayız" derler. Peygamberimiz'den (s.a.v.) bunları işiten bir Sahâbî: "Yâ Resûlallah! Annesinin adını bilmezse? diye sorunca buyurdu ki: " O zaman Havva'ya nispet etsin!"¹⁶²

İbn Kudâme eserinde cenaze defnedildikten sonra telkin yapılması konusunda Ahmed b. Hanbel dâhil hiçbir mezhep imamından bir görüş bilmediğini söylemektedir. Ancak

¹⁵³ İbn Adî, *el-Kâmil*, 8/163; İbn Hacer, *Takrîb*, 1/919.

¹⁵⁴ Ebû'l-Meatî Nuri vd., *Mevsû'atü'l-âkâ'î'l-İmâm Ahmed b. Hanbel fi ricâli'l-hadîs*. (Beyrut: °Âlemü'l-Kütüb, 1418), 3/220.

¹⁵⁵ Moğultay b. Kılıç, *İkmâl*, 11/62.

¹⁵⁶ el-Buhârî, *et-Târîhü'l-kebir*, 11/8.

¹⁵⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/343.

¹⁵⁸ İbn Hacer, *Tehzîb*, 4/20.

¹⁵⁹ ed-Dârekûtî, *Sünen*, 4/237.

¹⁶⁰ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdis i'da'ife*, 9/366; Ebû Abdurrahman Muhammed Nasirüddîn Elbânî, *Zaifü'l-Câmi's-sagîr ve ziyadetuh : el-fethü'l-kebir* (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1428), 4951.

¹⁶¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/378.

¹⁶² et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 8/249.

Hanbelî mezhebi içerisinde Ebû Ya'lâ (ö. 458/1066) ve Ebü'l Hattâb (ö. 510/1116) gibi âlimler bu uygulamayı müstehâp görmektedirler. Delilleri ise yukarıda kaydettiğimiz rivayettir.¹⁶³

İbn Kudâme'nin eserinde aktardığı metinle hadis *Kütüb-i sitte* kitaplarında yer almamakla beraber Deylemî, İbn Şahin (ö. 385/995) ve İbn Asâkir gibi âlimlerin kitaplarında bulunmaktadır.¹⁶⁴

Kaydedilen rivayet Sehâvî,¹⁶⁵ Nevevî¹⁶⁶ ve Irâkî¹⁶⁷ gibi âlimlerin ağır tenkitlerine konu olmaktadır. Bunun nedeni ise isnâdında Muhammed b. İbrahim b. el-A'lâ el-Hımsî (ö. 250/864) adlı münker ve yalancı bir râvinin bulunmasıdır.¹⁶⁸ İbn Hibbân "يضع الحديث" (Hadis uydurur), Hâkim "روى أحاديث موضوعة" (Mevzû hadisler nakleder) ifadeleriyle söz konusu râvinin hadis uydurduğundan bahsetmektedirler.¹⁶⁹ İbn Adî râvi hakkında "كَانَ يسرق الأحاديث" (Hadis çalıyordu) ve "عامّة أحاديثه غير محفوظة" (Hadislerinin çoğu sahih değildir) ifadelerini kullanmaktadır.¹⁷⁰ Dârekutnî'de râviyi "كذاب" (Yalancı) kelimesi ile tenkit etmektedir.¹⁷¹ İbn Hacer ise "ضعيف جدًا منكر الحديث" (Çok zayıftır, hadisleri münkerdir) ibarelerini kullanmaktadır.¹⁷² Muâsırlardan Elbânî hadisi münker olarak tavsif etmiştir.¹⁷³ Netice itibariyle bahsedilen rivayet, Muhammed el-Hımsî'nin hadis uydurduğuna dair münekkitlerin eleştirileri sebebiyle araştırmamıza dâhil olmuştur.

3.3. Kabrin Sıvanması Hakkında Rivayet

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَزَالُ الْمَيِّتُ يَسْمَعُ الْأَذَانَ مَا لَمْ يُطَيَّنْ قَبْرُهُ. أَوْ قَالَ: مَا لَمْ يُطَوَّ قَبْرُهُ.¹⁷⁴

Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayete göre: Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Mezar toprakla sıvanmadıkça ölü ezanı duyar. Ya da kabri kapanmadıkça" dedi.¹⁷⁵

Mezarın yapısının yerden biraz yüksek olmasına ve kenarlarının sıvanmasıyla ilgili delil olarak kullanılan bu rivayet, muhaddislerce mevzû hükmündedir.¹⁷⁶ İbn Cevzî, Muhammed b. Kâsım et-Tâyekânî (ö. 310/923) adlı hadis uydurmasıyla meşhur olan râviden kaynaklı rivayeti batıl ve mevzû olarak nitelemiştir.¹⁷⁷ Söz konusu râvi hakkında İbn Hibbân "روى عن أهل خراسان أشياء لا يحل ذكرها في الكتب" (Horasan ehlinde kitaplarda zikri câiz olmayan şeyler rivayet etmiştir) değerlendirmesini yapmaktadır.¹⁷⁸ Dârekutnî onu zayıf gördüğünü

¹⁶³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/377.

¹⁶⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/378.

¹⁶⁵ es-Sehâvî, *el-Mağâşidü'l-Hasene fi beyâni kes.îrin mine'l-eğâdîs i'l-müştehire ale'l-elsine*, 1/265.

¹⁶⁶ Ebû Zekeriyâ Yahyâ en-Nevevî, *el-Mecmûc şerhu'l-Mühezzeb* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1389), 5/304.

¹⁶⁷ Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdürrahmân el-İrâkî, *Tahrîcu eğâdîs i'l-İhyâ'el-Muğnî an ħamli'l-esfâr* (Beyrut: Daru İbn Hazm, 1426), 1/1875.

¹⁶⁸ ez-Zehebî, *el-Kâşif*, 4/76; İbn Hacer, *Takrîb*, 1/820.

¹⁶⁹ İbn Hacer, *Tehzîb*, 3/492.

¹⁷⁰ İbn Adî, *el-Kâmil*, 7/547; ez-Zehebî, *Târîh*, 1424, 5/1210.

¹⁷¹ ed-Dârekutnî, *Mevsû'atü aqvâl*, 2/543.

¹⁷² Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalânî İbn Hacer, *el-Meğâlibü'l-âliye bi zevâ'idü'l-mesânidi's-s.emâniye*, nşr.

Kâsım b. Salih el-Kâsım (Riyad: Dârü'l-Âsime, 1420/2000), 15/477.

¹⁷³ Elbânî, *Silsiletü'd-âife*, 2/64.

¹⁷⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/378.

¹⁷⁵ Ebû Şücâ' Şîrûye b. Şehredâr b. Şîrûye Deylemî, *Firdevsü'l-ağbâr bi-me's.ûri'l-ĥitâb*, thk. Saîd b. Besyûnî Zağlûl (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiye, 1406), 3/344.

¹⁷⁶ İbn Hacer, *Telĥîşü'l-ĥabîr*, 2/306.

¹⁷⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*; 3/238.

¹⁷⁸ ez-Zehebî, *Mîzânü'l-istidâl*, 4/11.

belirtmektedir.¹⁷⁹ Hakîm¹⁸⁰ “كان يضع الحديث” (Hadis uyduruyordu) lafzını kullanırken, İbn Hacer¹⁸¹ “وضاع” (Hadis uydurur) sözleriyle râviye ağır tenkit ifadeleri kullanmışlardır. Netice olarak İbn Hacer hadisin isnadına batıl hükmünü vermiştir.¹⁸²

Ayrıca senette bulunan Kesîr b. Şanzîr (ö. 131/749) için İbn Mehdî (ö. 198/813-14) “والله ما نحل الرواية عنه” (Vallahi bundan rivayet etmek helal değildir) ve Yahyâ b. Maîn “ليس بشئ” (Hadis rivayetinde hiçbir değeri yoktur) sözleriyle tenkit etmişlerdir.¹⁸³ Muâsırlardan da Elbânî rivayete mevzû hükmünü vermektedir.¹⁸⁴

3.4. Hamile Bayanın Düşük Yaptığı Çocuğun İsmi Hakkında Rivayet

يُرْوَى عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: سَمُّوا أَسْقَاطَكُمْ فَإِنَّهُمْ أَسْلَافُكُمْ¹⁸⁵

Rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Düşüklerinizi isimlendiriniz, çünkü onlar sizin soyunuzdandır.”¹⁸⁶

Düşük yapan bayanın çocuğu erkek mi kadın mı olduğu bilinmiyorsa her ikisine de uygun bir isim verileceğine dair delil olarak getirilen bu rivayeti İbn Kudâme eserinde “فَأَيْتُهُمْ” ibaresiyle nakletmektedir. Tahric eserlerinde ise “فإنهم من أفراطكم” ibaresiyle geçmektedir.¹⁸⁷ İbn Kudâme tarafından mâna ile aktarılan bu rivayetin son değerlendirmelerini dikkate alırsak mevzû olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸⁸ Sebebi ise sened zincirinde bulunan Bahterî b. Ubeyd (ö. 180/894) adlı mecrûh bir râvinin, babası kanalıyla Ebû Hüreyre adına mevzû hadisler aktarmasıdır.¹⁸⁹ Ezdî (ö. 334/945-46), onun hakkında “كذاب ساقط” (Yalancı ve rivayetleri terk edilmiştir) sözlerini kullanmıştır.¹⁹⁰ İbn Hibbân bu râviyi eleştirirken “Zayıftır, teferrüd ettiğinde rivayetlerini delil olarak kullanmak helal değildir, metruktür. Adâlet sahibi değildir. Babası kanalıyla Ebû Hüreyre'den içinde münker rivayetler bulunan bir nüsha nakletmiştir.”¹⁹¹ Bunun yanında Dârekutnî kendisini zayıf, babasını meçhul bir râvi olarak nitelemektedir.¹⁹²

İbn Hacer'in söz konusu râviyi “ضعيف متروك” (zayıf ve metruktür) olarak değerlendirdiğini görmekteyiz.¹⁹³ Elbânî'de hadis için zayıf demektir.¹⁹⁴

¹⁷⁹ ed-Dârekutnî, *Mevsû'atü aqvâl*, 2/616.

¹⁸⁰ ez-Zehebî, *Mîzânü'l-İtidâl*, 4/11.

¹⁸¹ İbn Hacer, *Telhîşü'l-habîr*, 2/306.

¹⁸² İbn Hacer, *Telhîşü'l-habîr*, 2/306.

¹⁸³ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*; 3/238.

¹⁸⁴ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdis.i'da'ife*, 14/55.

¹⁸⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/389.

¹⁸⁶ el-Müttakî, *Kenzü'l-ummâl*, 16/423.

¹⁸⁷ İbn Hacer, *Telhîşü'l-habîr*, 4/364; Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân el-Müttakî, *Kenzü'l-ummâl fi süneni'l-aqvâl ve'l-ef'âl*, nşr. Bekrî Hayyânî ve Saffet es-Sekkâ (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1401), 16/420.

¹⁸⁸ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdis.i'da'ife*, 5/18.

¹⁸⁹ ez-Zehebî, *Mîzânü'l-İtidâl*, 1/299.

¹⁹⁰ Moğultay b. Kılıç, *İkmâl*, 2/355.

¹⁹¹ Moğultay b. Kılıç, *İkmâl*, 2/355.

¹⁹² ed-Dârekutnî, *Sünen*, 1/102.

¹⁹³ İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzân*, 1423, 9/266.

¹⁹⁴ Elbânî, *Zaifü'l-Câmi's-sagîr*, 1/482; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdis.i'da'ife*, 5/18.

3.5. Mahremi Bulunmayan Ölü Kadına Teyemmüm Yaptırılmasına Dair Rivayet

عَنْ مَكْحُولٍ عَنْ وَائِلَةَ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا مَاتَتِ الْمَرْأَةُ مَعَ الرِّجَالِ لَيْسَ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُمْ مَحْرَمٌ تَيَمَّمْ كَمَا تَيَمَّمُ الرِّجَالُ.¹⁹⁵

Mekhûl'un Vâsile'den rivayet ettiğine göre, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Bir kadın mahremi olmayan erkekler arasında vefat ederse, ölen kadın ile erkekler arasında mahrem biri bulunmazsa, erkeklere teyemmüm edildiği gibi kadına teyemmüm ettirilir."¹⁹⁶

Yukarıda zikrettiğimiz hadis çeşitli tariklerle nakledilmekle beraber Mekhûl b. Ebî Müslim'in (ö. 120/738) mürsellerindendir.¹⁹⁷ Bütün tariklerde bulunan râvilerin geneli cerhe uğradığı için mevzû hükmünü almıştır.¹⁹⁸ Zehebî, Mekhûl'un mürselleri hakkında genel olarak "ومراسيل مكحول لا شيء" (Mekhûl'un mürsellerinin bir kıymeti yok) ifadesini kullanmıştır.¹⁹⁹

Birinci tarik: İbn Kudâme delil getirdiği bu rivayeti Temmâm er-Râzî'nin (ö. 414/1023) *Fevâ'idü'l-ḥadîs* adlı kitabını işaret ederek nakletmektedir.²⁰⁰ Bu tarihin sened zincirinde yer alan Eyyûb b. Müdrîk (ö. 190/806) Yahyâ b. Maîn²⁰¹ tarafından "ليس بشئ كذاب" (Yalancı, hadis rivayetinde hiçbir değeri yoktur), Nesâî²⁰² "متروك الحديث" (Hadisleri metrûktur) diyerek cerh etmişlerdir. İbn Hibbân "روى أيوب بن مدرك عن مكحول نسخة موضوعة" (Eyyûb b. Müdrîk, Mekhûl'den uydurma bir nüsha aktarmıştır) sözleriyle tenkitte bulunmuştur.²⁰³ Dârekutnî de "متروك" (Metrûk) değerlendirmesini yapmaktadır.²⁰⁴

İkinci tarik: Ebû Dâvûd²⁰⁵ ve Beyhakî'nin²⁰⁶ tahrîc ettiği tariktir. Senedinde yer alan Muhammed b. Ebî Sehel el-Karşî (ö.?) adlı başka bir zayıf râvi bulunmaktadır.²⁰⁷ Ali b. Medîni²⁰⁸ "مجهول" (Meçhul) Buhârî²⁰⁹ "لا يتابع على حديثه" (Hadislerinin mütâbii yoktur) Ebû Hâtim²¹⁰ "المصلوب أي معدن الكذب" (Yalanın kaynağı) yorumlarını yapmaktadır.

Üçüncü tarik: Taberânî'nin tahrîc ettiği bu tarikte Abdulhâlik b. Zeyid b. Vâkıt (ö.200/816) adlı zayıf bir râvi yer almaktadır.²¹¹ Mezkûr râviye Buhârî "منكر الحديث" (Hadisleri münkerdir) demektedir.²¹² Nesâî²¹³ ise "ليس بثقة" (Güvenilir değil) Dârekutnî²¹⁴ "متروك الحديث" (Hadisleri metrûktur) diyerek cerh etmişlerdir.

¹⁹⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/392.

¹⁹⁶ el-Beyhakî, *es-Sünen*, 3/398.

¹⁹⁷ Ebû Dâvûd, *el-Merâsîl*, 1408, 1/298.

¹⁹⁸ Elbânî, *Silsiletü'l-eḥâdisi'da'ife*; 13/849.

¹⁹⁹ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed Zehebî, *el-Mühezzebe fi'ḥtişâri's-Süneni'l-kebîr*, thk. Ebî Temîm Yasir b. İbrahim (Riyad: Daru'l Vatan, 1422), 3/1330.

²⁰⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/392.

²⁰¹ ez-Zehebî, *Mîzânü'l-istidâl*, 1/293.

²⁰² en-Nesâî, *ed-Ḍu'afâ*, 27.

²⁰³ İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzân*, 1423, 2/254.

²⁰⁴ ed-Dârekutnî, *ed-Ḍu'afâ*, 110.

²⁰⁵ Ebû Dâvûd, *el-Merâsîl*, 1/298.

²⁰⁶ el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 3/398.

²⁰⁷ İbn Hacer, *Tehzîb*, 9/207.

²⁰⁸ el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1403, 27/519.

²⁰⁹ el-Buhârî, *et-Târîḥü'l-kebîr*, 1/109.

²¹⁰ ez-Zehebî, *Mîzânü'l-istidâl*, 3/576.

²¹¹ et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 7/119.

²¹² el-Buhârî, *et-Târîḥü'l-kebîr*, 6/125.

²¹³ en-Nesâî, *ed-Ḍu'afâ*, 421.

²¹⁴ ed-Dârekutnî, *ed-Ḍu'afâ*, 358.

Netice itibariyle üç tarikin de zayıflığını belirttiğimiz bu rivayet, Hanbelî mezhebinde delil olarak kullanılmaktadır. Bayan mahremi bulunmayan bir yerde vefat ettiği zaman orada bulunan yabancı erkeklerin kadına sadece teyemmüm vermesinde bir sakınca görmemektedir.

3.6. Cenaze Sahibine Hangi Lafızlarla Tesellide Bulunulması Gerektiğine Dair Rivayet

رَوَى جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: «لَمَّا تُوْفِيَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَجَاءَتْ التَّغْزِيَةُ، سَمِعُوا قَائِلًا يَقُولُ: إِنَّ فِي اللَّهِ عِزَاءً مِنْ كُلِّ مُصِيبَةٍ، وَخَلْفًا مِنْ كُلِّ هَالِكٍ، وَدَرَكًا مِنْ كُلِّ مَا فَاتَ، فَيَا اللَّهُ فَتَقَوَّا، وَإِيَّاهُ فَارْجُوا، فَإِنَّ الْمُنْصَابَ مِنْ حُرْمِ الْقَوَابِ»²¹⁵

Ca'fer b. Muhammed babası ve dedesinde rivayet ettiğine göre şöyle dedi: “Resûlullah (s.a.v.) vefat ettikten sonra insanlar taziyeye geldiler. Gaibten bir ses işittiler şöyle diyordu: Allah'ın her musibetten ötürü bir sevabı vardır. Her helak olandan ötürü de yerine karşılığı vardır. Her kaybolanın yerinede bir nimet vardır. Allah'a güvenin ve ondan isteyin. Asıl musibete uğrayan kişi sevaplardan mahrum kalan kişidir.”²¹⁶

İbn Kudâme'nin bazı ulemâya nispet ederek delil getirdiği bu rivayet, metinde geçen belli lafızlarla taziyede bulunmanın müstehap olduğunu söylemektedir.²¹⁷

Hadis, Beyhaki ve Taberânî (ö. 360/971) tarafından üç tarikle nakledilmektedir.²¹⁸ Her üç tarikte de zayıf râvi bulunmaktadır. İbn Kudâme'nin, Beyhaki'den getirdiği tarikte Kâsım b. Abdullah b. Ömer (ö. 160/777) adlı mecrûh bir râvi yer almaktadır.²¹⁹ Söz konusu râvi için Yahyâ b. Maîn²²⁰ “ضعيف ليس بشيء” (Zayıftır, hadisinin hiçbir değeri yok) ifadesini kullanırken, Cûzcânî²²¹ “منكر الحديث جدا” (Hadisleri gerçekten münkerdir) ve Dârekutnî²²² ise “ضعيف كثير الخطأ” (Zayıf ve hatası çoktur) Nesâî²²³ “متروك الحديث” (Hadisleri metrûktur) gibi söylemlerle tenkitte bulunmuşlardır. Ahmed b. Hanbel'in de “كذاب، كان يضع الحديث، ترك الناس حديثه” (Yalancıdır, hadis uydururdu. İnsanlar hadisini terk etti) diyerek ağır eleştirilerde bulunmuştur.²²⁴

Taberânî'nin getirdiği iki tarikte ise Abbâd b. Abdussamed ve Abdullah b. Meymûn el-Kaddâh (ö. 200/816) isimli zayıf râviler yer almaktadır.²²⁵ Buhârî²²⁶ ve Ukaylî'nin²²⁷ dediğine göre Abbâd b. Abdussamed, Enes b. Malik'ten münker hadis rivayet etmektedir.²²⁸ İbn Adî yorumunu yapmaktadır.²²⁹ Ebû Hâtim'de “منكر الحديث لا أعرف له حديثًا صحيحًا” (Hadisleri

²¹⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/405.

²¹⁶ et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 3/128; el-Beyhakî, *es-Sünen*; 4/60.

²¹⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/405.

²¹⁸ et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 3/128; el-Beyhakî, *es-Sünen*; 4/60.

²¹⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/405.

²²⁰ İbn Hacer, *Tehzîb*, 3/413.

²²¹ el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1403, 23/375.

²²² ed-Dârekutnî, *Sünen*, 1/26.

²²³ en-Nesâî, *ed-Đu'afâ*, 521.

²²⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7/643; Ebu Abdillah Alaüddin Moğoltay b. Kılıç, *el-İclâm bi sünnetihî 'aleyhi's-selâm şerhu Süneni İbni Mâce el-İmâm*, nşr. Kâmil Uveyâ (Suud: Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Bâz, 1419), 2/135; Moğoltay b. Kılıç, *İkmâl*, 23/375.

²²⁵ et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 3/128; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsaf*, 8/109.

²²⁶ el-Buhârî, *et-Târîhü'l-kebir*, 6/1630.

²²⁷ İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzân*, 1423, 4/395.

²²⁸ İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzân*, 1423, 4/393.

²²⁹ İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/551.

münkerdir, kendisine ait sahih bir hadis bilmiyorum) söylemleriyle düşüncesini ifade etmiştir.²³⁰ İbn Hacer²³¹ “ضعيف بالإتفاق” (İttifakla zayıftır) Zehebî²³² “ضعيف جداً” (Zayıftır) şeklinde değerlendirmede bulunmaktadırlar.

Abdullah b. Meymûn el-Kaddâh adlı râvi için Buhârî²³³ “ذاهب الحديث” (Hadisi terk edilmiştir), Ebû Zür'a²³⁴ “واهي الحديث” (Hadisi çok zayıftır), İbn Adî²³⁵ “عامه ما يرويه لا يتابع عليه” (Hadislerinin çoğunun mütâbii yoktur), Tirmizî, Ebû Hâtim ve Ebû Nuaym el-İsfehânî ise (ö. 430/1038) “منكر الحديث” (Hadisleri münkerdir) ifadeleriyle cerh etmişlerdir.²³⁶ Elbânî de hadisi mevzû olarak değerlendirmiştir.²³⁷

3.7. Ölünün Arkasından Okunacak Kur'an Hakkında Rivayet

رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: مَنْ دَخَلَ الْمَقَابِرَ فَقَرَأَ سُورَةَ يس خُفِّفَ عَنْهُمْ يَوْمَئِذٍ، وَكَانَ لَهُ بِعَدَدِ مَنْ فِيهَا حَسَنَاتٌ^{٢٣٨}

Resûlullah'dan (s.a.v.) rivayet edildiğine göre buyurdular ki: “Kim kabristana giripde orada Yasin sûresini okursa, Allah onların yüklerini hafifletir ve o kabirde bulunanların sayısı kadar o kimselere hasenât yazar.”²³⁹

Hanbelî mezhebinde, kabir başında Kur'an okumak hakkında iki görüş mevcuttur. Birinci görüş bunda sakınca görmemekte, ikinci görüş ise bunu bid'at olarak değerlendirmektedir.²⁴⁰ Birinci görüşün delili işte bu uydurma hadistir.

Hadisin senesinde yer alan Ahmed b. Yezîd b. Dînâr (ö. 133/751), Ebû Ubeyde Mücc'a b. Zübeyir (ö. 160/777) ve Eyyûb b. Müdrîk adlı râviler tenkite uğramıştır.²⁴¹ Beyhakî, Ahmed b. Yezîd hakkında meçhul ifadesini kullanmıştır.²⁴² Ebû Ubeyde isimli râvi için Ukaylî ve Dârekutnî “ضعيف” (Zayıf) değerlendirmesini yapmıştır.²⁴³ Eyyûb b. Müdrîk'in yalancı ve uydurma rivayetler aktardığına dair münekkitlere ait değerlendirmeler yukarıda nakledilmişti.²⁴⁴

Elbânî'nin nakil hakkında illetlerle dolu meçhul ve karanlık bir isnâda sahip olduğunu belirtmektedir. Şöyleki, yukarıda adı geçen râviler için meçhul, zayıflığına ittifâk edilmiş ve

²³⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 6/82.

²³¹ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed İbn Hacer el-Askalânî, *Netâicü'l-efkâr fi tahrici ehâdisi'l-Ezkâr*, nşr. Hamdî b. Abdülmeccid es-Selefi (Dimaşk, Beyrut: Daru İbn Kesir, 1429), 2/535.

²³² ez-Zehebî, *Siyer*, 381.

²³³ el-Buhârî, *et-Târîhü'l-kebîr*, 5/206.

²³⁴ ez-Zehebî, *Târîh*, 1424, 5/101; Hayrüddin ez-Ziriklî, *el-A'elâm kâmusu terâcimi li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-Arabi'l-mübta'ribîn ve'l-müsteşrikin* (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, 1423), 4/141.

²³⁵ ez-Zehebî, *Târîh*, 1424, 5/101.

²³⁶ Değerlendirmeler için bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 5/172; ez-Zehebî, *Târîh*, 1424, 4/1142; ez-Zehebî, *el-Kâşif*, 3/204; ez-Zehebî, *Siyer*, 9/320; İbn Hacer, *Tehzîb*, 2/441.

²³⁷ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'da'ife*, 11/642.

²³⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/422.

²³⁹ Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsiri'l-Kurân*, nşr. Ebû Muhammed b. Âşûr (Beyrut, Lübnan: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1422), 2/161.

²⁴⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/422.

²⁴¹ İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzân*, 1423, 1/325.

²⁴² İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzân*, 1423, 1/698.

²⁴³ ed-Dârekutnî, *Sünen*, 1/76.

²⁴⁴ Bk. bu çalışmanın “Mahremi Bulunmayan Ölü Kadına Teyemmüm Yaptırılmasına Dair Rivayet” adlı başlığı.

uydurma rivayetler nakletme gibi tenkit edici ifadelere maruz kalmışlardır. Bununla beraber hadis aslî kaynaklarda geçmemektedir.²⁴⁵ Bu nedenle Elbânî hadisi mevzû kabul etmektedir.²⁴⁶

Müellifin konu hakkında zikrettiği diğer bir rivayet şudur:

رُوي عَنْهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: مَنْ زَارَ قَبْرَ وَالِدَيْهِ أَوْ أَحَدِهِمَا، فَقَرَأَ عِنْدَهُ أَوْ عِنْدَهُمَا يَسْ غُفِرَ لَهُ^{٢٤٧}

Hiz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayet edildiğine göre: "Bir kimse ebeveyninin (ana-babasının) veya onlardan birinin kabrini ziyaret edip Yasîn-i Şerif okursa (küçük günahları) bağışlanır."²⁴⁸

Hiz. Âişe'ye nispet edilen, aslî kaynaklarda da yer almayan ve İbn Kudâme tarafından manâ şekliyle aktarılan bu rivayet, İbn Adî tarafından ilk kez eserinde isnâd zinciriyle aktarılmaktadır.²⁴⁹

Hadis, münekkitlerin gözünde isnâdı batıl ve aslî bulunmayan bir hükme sahiptir.²⁵⁰ Senesinde yer alan Amr b. Ziyâd (ö. 240/855) hadis uydurduğu gerekçesiyle cerhe uğramıştır.²⁵¹ Nitekim İbn Mübârek râviyi "متروك الحديث" hadisi metrûk diye belirtmektedir.²⁵² Ebû Hâtim "كان كذابا أفاكا يضع الحديث" (Aşırı derece yalancı ve hadis uydurur) söz konusu râviyi ağır tenkit edici lafızlar kullanarak eleştirmiştir.²⁵³ İbn Adî "يسرق الحديث ويحدث بالباطيل" (Hadis çalıyor ve batıl rivayette bulunuyordu) gibi söylemlerle râvinin hadis uydurduğunu belirtmektedir.²⁵⁴ Dârekutnî "يضع الحديث" (Hadis uyduruyordu) şeklinde ibaresini kullanmaktadır.²⁵⁵ Bu değerlendirmeler ışığında rivayetle ilgili İbnü'l-Kayserânî (ö. 507/1113) batıl hükmünü vermektedir.²⁵⁶ İbn Cevzî hadisi mevzû olarak değerlendirmiştir.²⁵⁷ Elbânî de aynı şekilde rivayete mevzû hükmünü vermektedir.²⁵⁸

4. Hac Bölümünde En Az Bir Münekkit Tarafından Uydurma Olduğu Belirtilen Rivayetler

Bu bölümde İbn Kudâme, 568 meseleyi detaylı bir şekilde ele almaktadır. O, hac bölümünde en az bir münekkitin uydurma olduğunu belirttiği iki rivayete yer vermiştir. Söz konusu rivayetlerin kullanıldığı alt başlıklar şunlardır:

4.1. Gücü Yettiği Halde Hacca Gitmeyen Durumu Hakkında Rivayet

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ مَلَكَ زَادًا وَرَاجِلَةً تُبْلِغُهُ إِلَى بَيْتِ اللَّهِ، وَلَمْ يَحُجَّ، فَلَا عَلَيْهِ أَنْ يَمُوتَ يَهُودِيًّا أَوْ نَصْرَانِيًّا.^{٢٥٩}

²⁴⁵ Muhammed Nasuriddin el-Bânî, *el-Mevsu'atu'l Elbânî*, thk. Şadî b. Muhammed b. Salim Âl-i Numan (Yemen: Merkezi'n Nu'man li'l-Buhus, 1431), 2/431.

²⁴⁶ Elbânî, *Silsiletü'l-eḥâdis.i'daife*, 3/397.

²⁴⁷ İbn Kudâme, *el-Muḡnî*, 2/422.

²⁴⁸ es-Süyûtî, *el-Câmi u's-şâḡîr*, 1/12381; el-Müttakî, *Kenzü'l-cummâl*, 16/479.

²⁴⁹ İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/1801.

²⁵⁰ Şevkânî, *el-Fevâ'idü'l-mecmû'a*, 1/271.

²⁵¹ es-Süyûtî, *el-Câmi u's-şâḡîr*, 8/698.

²⁵² İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzân*, 1423, 6/208.

²⁵³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, 6/233.

²⁵⁴ İbn Adî, *el-Kâmil*, 6/259.

²⁵⁵ ed-Dârekutnî, *ed-Du'afâ*, 1/391.

²⁵⁶ İbnü'l-Kayserânî, *Zahîretü'l-huffâz*, 4/2289.

²⁵⁷ İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ*, 2/206.

²⁵⁸ Elbânî, *Silsiletü'l-eḥâdis.i'daife*, 1/808.

²⁵⁹ İbn Kudâme, *el-Muḡnî*, 3/232.

Rasûlullah (s.a.v.) dediki; "Her kim kendisini Allah'ın evine ulaştırarak binek ve azığa mâlik (haccetmeye kudreti) olduğu halde haccetmezse, ister Yahudi isterse Hristiyan olarak ölmesinin ne önemi vardır."²⁶⁰

Hanbelî mezhebine göre haccetmeye gücü yeten kimsenin bu ibadeti hemen yerine getirmesi vâcib olur. İbn Kudâme'nin konuyla alakalı getirmiş olduğu delillerinden biri yukarıda zikrettiğimiz çok zayıf bir hadistir. Tirmizî'nin belirttiği gibi hadisin zayıf görülmesine Hilâl b. Abdullah (ö. ?) ve Hâris el-A'vâr (ö. 65/685) adlı metrûk râviler neden olmuştur.²⁶¹

Hilâl b. Abdullah, münekkitlerce ağır eleştirilere maruz bırakılmıştır. Buhârî²⁶² "منكر الحديث" (Hadisleri münkerdir), Tirmizî²⁶³ "مجهول" (Meçhûl) İbrâhîm el-Harbî²⁶⁴ (ö. 285/899) "لا يتابع على حديثه" (Marûf değildir) şeklinde değerlendirmeler yapmaktadırlar. Ukaylî²⁶⁵ "لا يتابع على حديثه" (Hadisinin mütâbii yoktur) ve İbn Hacer²⁶⁶ "متروك" gibi söylemlerle râviyi cerh etmişlerdir.

Hâris el-A'var hakkında eş-Şa'bî (ö. 104/722) "أشهد أنه أحد الكذابين" (Yalancılardan birisi olduğuna tanıklık ederim) ibaresi ile tenkit etmektedir.²⁶⁷ Bu hadisi Hâris, Hz. Ali'den rivayet etmektedir. Muhammed b. Sîrîn (ö. 110/729) "عامه ما يرويه عن علي باطل" (Hz. Ali'den naklettiği rivayetlerin çoğu bâtıldır) sözüyle râvinin batıl rivayetlerde bulunduğunu belirtmektedir.²⁶⁸ Dârimî²⁶⁹ (ö. 255/869) "ليس يتابع عليه" (Hadisini mütâbii yoktur), Nesâî²⁷⁰ "ليس بالقوي" (Hadiste güçlü değildir) ifadeleriyle tenkitte bulunmuşlardır. İbn Hibbân²⁷¹ ise "كان الحارث غالبا في التشيع، واهيا في الحديث" (Hâris şîilikte aşırı giden biridir ve hadiste çok zayıftır) sözleriyle râvinin mezhep ağırlıklı rivayetlerde bulunabileceğini vurgulamaktadır.²⁷² İbn Adî "عامه ما يرويه غير محفوظ" (Rivayetlerinin çoğu sahih değildir) ibaresini kullanmaktadır.²⁷³ Ayrıca İbn Hacer söz konusu râviyi râfîzîlikle itham ederek zayıflığına dikkat çekmiştir.²⁷⁴

4.2. Kişinin Anne ve Babası Yerine Hac Yapması Hakkında Rivayet

مَنْ حَجَّ عَنْ أَبِيهِ أَوْ أُمِّهِ، فَقَدْ قَضَىٰ عَنْهُ حَجَّتَهُ، وَكَانَ لَهُ فَضْلٌ عَشْرٍ حِجَجٍ. 275 قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurdu; "Kim anne ve babası adına hac yaparsa, kendi haccını da yapmış olur ve üstüne on hac sevapı kazanmış olur."²⁷⁶

İbn Kudâme'nin delil getirmiş olduğu bu hadis, sadece Dârekutnî tarafından tahrîc edilmiştir.²⁷⁷ Senette iki zayıf râvi bulunmaktadır. Bunlardan ilki Osman b. Abdurrahman (ö.

²⁶⁰ et-Tirmizî, *Tirmizî*, 2/165.

²⁶¹ et-Tirmizî, *Tirmizî*, 2/165.

²⁶² İbn Hacer, *Tehzîb*, 4/290.

²⁶³ et-Tirmizî, *Tirmizî*, 812.

²⁶⁴ el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1403, 30/342.

²⁶⁵ el-Ukaylî, *Kitâbü'd-Đucâfâ*, 1404, 4/348.

²⁶⁶ İbn Hacer, *Takrîb*, 1/1027.

²⁶⁷ Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa'îd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, nşr. 'Muhammed Abdulkadir °Ata (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1410, 6/209).

²⁶⁸ ez-Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, 1/437.

²⁶⁹ ez-Zehebî, *Siyer*, 4/153.

²⁷⁰ en-Nesâî, *ed-Đucâfâ*, 114.

²⁷¹ İbn Hibbân, *Kitâbü'l-Mecrûhîn*, 1/222.

²⁷² İbn Adî, *el-Kâmil*, 2/449; Moğultay b. Kılıç, *İkmâl*, 3/298.

²⁷³ İbn Adî, *el-Kâmil*, 2/449.

²⁷⁴ el-Ukaylî, *Kitâbü'd-Đucâfâ*, 1404, 4/348; İbn Hacer, *Takrîb*, 1/211.

²⁷⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/235.

²⁷⁶ ed-Dârekutnî, *Sünen*, 3/300.

²⁷⁷ ed-Dârekutnî, *Sünen*, 2/260.

230/845) adlı râvidir. Mezkûr râvi hakkında İbn Nümejr²⁷⁸ (ö. 234/849) “كذاب” (Yalancı), Nesâî²⁷⁹ “متروك الحديث” (Hadisleri metrûktur) ifadeleri ile râviyi tenkit etmişlerdir. İbn Hibbân “كَانَ مِمَّنْ يَرَوِي عَنِ النَّبَاتِ الْأَشْيَاءَ الْمَوْضُوعَاتِ لَا يَجُوزُ الْإِحْتِجَاجُ بِهِ” (Sika kişilerden mevzû rivayette bulunurdu, hadisleriyle ihticâc edilmesi câiz değildir) sözleriyle râvinin hadis uydurduğunu belirtmektedir.²⁸⁰ İbn Adî ise kitabında “ويحدث عن قوم مجهولين بالمنكير” (Meçhûl kişilerden münker rivayetler nakleder) ifade ederek tenkit etmektedir.²⁸¹

İkinci râvi ise Muhammed b. Amr el-Basrî (ö.?)’dir. Yahyâ el-Kattân tarafından ağır eleştiriye maruz kalmıştır.²⁸² Ancak bu isim üzerine ihtilaf vardır. Kaynaklarda Muhammed b. Ömer ismi de geçmektedir.²⁸³ Ebû Hatîm râviyle ilgili “وكان واهي الحديث” (Hadisi çürüktür) lafzını kullanırken, mezkûr hadis hakkında ise “وهذا عندي حديث باطل” (Bu hadis kanaatimce batıldır) sözünü sarfetmiştir.²⁸⁴ Bu bilgilere ek olarak muâsır münekkitlerden Elbânî’nin de hadis hakkında mevzû ve bâtil hükmünü verdiğini görmekteyiz.²⁸⁵

Sonuç

İbn Kudâme’nin *el-Muğnî* eseri, Hanbelî fıkıh literatüründe geniş çapta kabul görmüş ve fikhî meselelerde başvurulan temel kaynaklardan biri haline gelmiştir. Çalışmamızda İbn Kudâme’nin *el-Muğnî* adlı eserinin ibadetler bölümünde Hanbelî mezhebine nispet edilen ve en az bir münekkit tarafından uydurma olduğu belirtilen rivayetlerin değerlendirilmesi yapılmıştır. En az bir münekkit tarafından uydurma olduğu söylenen rivayetlerin diğer münekkitlerce de metrûk olarak değerlendirildiği görülmüştür. Bir diğer ifadeyle onları hafif zayıf veya hasen olarak değerlendirmedikleri müşahede edilmiştir. Mevzû ile metrûk rivayetler işlevsel olarak aynı değerde olup terk edilir.

Ricâl tenkit sistemini temel alarak yaptığımız isnad araştırmaları neticesinde İbn Kudâme’nin söz konusu eserinin ibadetler kısmında en az bir münekkitin uydurma olduğunu belirttiği 23 rivayet tespit edilmiştir. Bu rivayetlerin 7’si (%30,38) tahâret, 6’sı (%26,04) namaz, 8’i (%34,72) cenaze, 2’si (%8,04) hac ile ilgili olduğu belirlenmiştir. Cenaze bölümünde, diğer bölümlere kıyasla söz konusu nitelikte hadis kullanımının yoğunluk kazandığı gözlemlenmiştir. Nitekim tahâret bölümünde toplam 503 hadis içerisinde 7’sinin (%1,39), cenaze bölümünde ise 268 hadis içerisinde 8’inin (%2,98) araştırmamıza konu edilen nitelikte olduğu saptanmıştır. Bu veriler ışığında, cenaze bölümünün oransal olarak daha fazla mevzû hadis içerdiği sonucuna varılmıştır.

Tespit edilen rivayetlerin kavli, fiilî ve takrîrî nitelikleri dikkate alınarak yapılan değerlendirmede, 20’sinin sözlü (%86,8), 2’sinin takrîrî (%8,68) ve 1’inin fiilî (%4,34) olarak Hz. Peygamber’e atfedildiği tespit edilmiştir. Bu sonuç ise rivayet uyduran râvilerin Hz. Peygamber üzerine söz nispet etmeyi tercih ettiklerini göstermektedir.

Bu çalışmanın odak noktalarından biri söz konusu hadislerin hangi hükümlere temel oluşturduğunun tespit edilmesidir. Bu bağlamda 10’unda müstehap, 8’inden caiz, 2’sinde vâcip, 2’sinden mekrûh 1’inden sünnet hükmü çıkarılmıştır. Bu sonuç ise İbn Kudâme’nin en

²⁷⁸ es-San’ânî, *et-Tenvîr*, 10/199.

²⁷⁹ en-Nesâî, *ed-Du’afâ*, 439.

²⁸⁰ İbn Hibbân, *Kitâbü’l-Mecrûhîn*, 2/98.

²⁸¹ İbn Adî, *el-Kâmil*, 6/295.

²⁸² ez-Zehebî, *Mizânü’l-İtidâl*, 3/676.

²⁸³ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 4/32.

²⁸⁴ İbn Ebî Hâtîm, *Kitâbü’l-İlâl*, 3/231.

²⁸⁵ Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdis. i’daife*, 10/90.

az bir münekkit tarafından uydurma olduğu belirtilen rivayetleri fikhî konularda hüküm çıkarma amacıyla kullandığını göstermesi açısından ilgi çekicidir.

İbn Kudâme, bir konuda birçok delil verebilmektedir. Araştırmamıza konu olan 11 rivayetin zikredildiği konuda başka bir delil zikredilmemektedir. Geri kalan nakillerde ise konuyu ortaya koymada başka delillerden de istifade etmektedir. İbn Kudâme'nin amel ettiği 23 rivayetten 6'sı Hanbelî fakihlerinden Ebû Ya'lâ²⁸⁶ ve Ebü'l-Hattâb²⁸⁷ gibi âlimlerin eserlerinde geçmektedir.²⁸⁸ Bu sonuç altı rivayetin İbn Kudâme'den öncesinde Hanbelî fıkıh literatüründe geçtiğini göstermesi açısından önemlidir.

İbn Kudâme eserinde hadisleri mu'allak olarak nakletmektedir. Bunu da bazen cezm bazen de temrîz sîgası kullanmaktadır. Araştırmaya konu olan rivayetlerin 17'sinde cezm, diğerlerinde temrîz sîgası kullanmaktadır. Bu netice ise İbn Kudâme'nin cezm ve temrîz sîgasının kullanıma dair yerleşik kanaate bağlı kalmadığını göstermektedir. Zira yerleşik kanaate göre cezm sîgası isnad sağlam olduğunda; temrîz sîgasının bir sözün nisbet edildiği şahsa aidiyeti kesinlikle bilinmediğinde kullanılmaktadır.²⁸⁹

Ek 1. el-Muğnî adlı eserin ibâdet bölümünde en az bir münekkit tarafından uydurma olduğu belirtilen rivayetlerle ilgili genel tablo

No	Rivayetin Konusu	Bölümü	Hükümü	Rivayet Hangi Görüşe Delil Olmakta	Rivayetin Uydurma Olduğuna Neden Olan Râvi	Konu Hakkında Başka Delil Olup Olmaması	Rivayetin Tâbi Olduğu Sünnet Türü	Rivayetin el-Muğnî de Nakledildiği Sîga
1	Temiz maddeyle ısıtılan su ile abdest alma	Tahâret	Mevzû	Câiz	Alâ b. Fazl ve Heysem b. Ruzeyk	Yok	Takrîri	Cezm
2	Ölü hayvanın yünü ve kılının temiz olduğu	Tahâret	Mevzû	Câiz	Yusuf b. Sefr	Yok	Kavlî	Temrîz
3	Tırnakların muhâlif kesilmesi	Tahâret	Mevzû	Müstehap	Râvisi Belirsiz	Var	Kavlî	Temrîz

²⁸⁶ Söz konusu rivayetlerden ikisi için "Ölünün Arkasından Kur'ân Okunması Hakkındaki Rivayet" konulu başlığa bk. Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Halef Ebû Ya'lâ el-Ferrâo, *el-Mesâ'ilü'l-fikhiyye min Kitâbi'r-Rivâyeteyn ve'l-vecheyn*, ed. Abdülkerîm b. Muhammed el-Lâhim (Riyad: Mektebetü'l-Me'arif, 1405), 1/213. Diğer rivayetlerden "Hacca Gücü Yettiği Halde Gitmeyenler Hakkında Rivayet" konulu başlığa bk. Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Halef Ebû Ya'lâ el-Ferrâo, *et-Talîku'l-kebîr fi'l-mesâ'ili'l-hilâfiyye beyne'l-eimme*, nşr. Nureddin Talib (Dımaşk: Dâru'n-Nevâdir, 1431), 1/121.

²⁸⁷ Söz konusu rivayet için "Cenaze Defnedildikten Sonra Telkin Getirme Hakkında Rivayet" konulu başlığa bk. Ebü'l-Hattâb Mahfûz b. Ahmed b. el-Hasen el-Kelvezânî, *el-Hidâye*, nşr. Abdüllatif Hemim, Mahir Yasin Fahl (Kuveyt: Müessesetü Çuras, 1425), 123.

²⁸⁸ Mezkûr rivayetlerden "Bid'at Ehli Bir Kişinin Arkasında Namaz Kılınmayacağına Dair Rivayet" konulu başlığa bk. Şerif Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ebû Musa el-Hâşimî, *Kitâbü'l-irşâd ilâ sebîli'r-reşâd*, nşr. Abdullah b. Abdullah el-Muhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1419), 98. Söz konusu rivayetlerden "Cuma Namazının En Az Kırk Kişi ile Kılınmasına Dair Rivayet" konulu başlığa bk. Ebû Ya'lâ el-Ferrâo, *et-Talîku'l-kebîr*, 3/131.

²⁸⁹ İ.Lütfü Çakan, "Cezm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/513.

4	Misvâkın kullanım şekli	Tahâret	Mevzû	Müstehap	Muhammed b. Hâlid el-Kureşî	Var	Kavlî	Cezm
5	Abdestten sonra havlu ile kurulanma	Tahâret	Mevzû	Câiz	Ebû Muaz	Var	Fîlî	Cezm
6	Abdestten sonra üzerimize su serpme	Tahâret	Mevzû	Müstehap	Hasan b. Ali el-Hâşimî	Yok	Kavlî	Cezm
7	Sargı bezi üzerine meshetme	Tahâret	Mevzû	Câiz	Amr b. Halîd	Yok	Kavlî	Cezm
8	Namazın ilk vaktinin fazileti	Namaz	Mevzû	Müstehap	Yakûb b. Velî ve Amr b. Ali	Var	Kavlî	Temrîz
9	Ezanın yanlış okunması	Namaz	Mevzû	Mekrûh	Ali b. Cemîl	Yok	Kavlî	Cezm
10	İki secde arasındaki oturuş şekli	Namaz	Mevzû	Mekrûh	A'la Ebû Muhammed	Var	Kavlî	Cezm
11	Akşam namazı sonrası nafil ibâdet	Namaz	Mevzû	Sünnet	Ömer b. Ebî Has'am	Var	Kavlî	Cezm
12	Fâsiğin arkasında kılınan namaz	Namaz	Mevzû	Vâcip	Abdullah b. Muhammed ve Ali b. Zeyd b. Cedan	Yok	Kavlî	Cezm
13	Cuma namazının en az kaç kişiyle kılınacağı	Namaz	Mevzû	Müstehap	Abdülaziz b. Abdurrahman	Var	Takrîri	Cezm
14	Cenazeyi yıkayan kişinin özelliği	Cenaze	Mevzû	Müstehap	Mübeşşir b. U'beyd	Var	Kavlî	Cezm
15	Telkin	Cenaze	Mevzû	Müstehap	Muhammed b. İbrahim	Yok	Kavlî	Cezm
16	Kabrin şekli	Cenaze	Mevzû	Câiz	Muhammed b. Kâsım	Yok	Kavlî	Cezm
17	Düşük olan çocuğa isim	Cenaze	Mevzû	Müstehap	Buhturî b. Ubeyd	Yok	Kavlî	Temrîz
18	Mahremi olmayan ölü kadına teyemmüm yaptırılması	Cenaze	Mevzû	Câiz	Mekhûl b. Ebî Müslim	Yok	Kavlî	Cezm
19	Taziye ifadeleri	Cenaze	Mevzû	Müstehap	Kâsım b. Abdullah	Yok	Kavlî	Cezm
20	Ölünün arkasından Kur'ân okuma	Cenaze	Mevzû	Câiz	Ahmed b. Yezîd ve Eyyûb b. Müdrîk	Var	Kavlî	Temrîz
21	Kabirde Yasin sûresi okunması	Cenaze	Mevzû	Câiz	Amr b. Ziyâd	Var	Kavlî	Temrîz

22	Gücü yettiği halde hacca gitmeyenler	Hac	Mevzû	Vâcip	Hilâl b. Abdullah ve Hâris el-A'vâr	Var	Kavlî	Cezm
23	Anne ve baba yerine hacca gitme	Hac	Mevzû	Müstehap	Osman b. Abdurrahman ve Muhammed b. Amr	Var	Kavlî	Cezm

Kaynakça

- Aclûnî, İsmâil b. Muhammed el-. *Keşfü'l-hafâ⁹ ve müzîlü'l-illbâs 'amme'stehere mine'l-eĥâdîs_ 'alâ elsineti'n-nâs*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1395.
- Ali el-Kârî, Ebû'l-Hasen Nûrûddîn. *el-Esrârü'l-merfû â fi'l-aĥbâri'l-mevzû a*. nşr. Muhammed es-Sabbâğ. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1391.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd el-. *Umdetu'l-kârî şerĥu Şahîhi'l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, bt.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-. *Şerĥu's-sünne*. nşr. Muhammed Züheyr eş-Şâvîş, Şuayb el-Arnaût. 15 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1403.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin el-. *es-Sünenü'l-kübrâ*. nşr. Muhammed Abdülkadir Atâ. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed el-. *es-Sünenü'l-kübrâ*: nşr. Muhammed Abdülkadir Atâ. 10 Cilt. Mekke: Mektebetü Dâri'l-Bâz, 1414.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed el-. *Marifetü's-sünen ve'l-âsâr*. nşr. Abdülmütî Emîn Kal'acî. 15 Cilt. Karaçi, Dimaşk, Beyrut, Haleb, Kahire: Câmi'âtü'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, Dâru Kuteybe, Dâru'l-Vay, 1412.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *el-Câmi u's-şahîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed el-. *et-Târîhü'l-kebîr*. nşr. Muhammed Abdulmuîd Han. 8 Cilt. Haydarâbâd: Dairetü Maârif'il-Osmaniyye, ts.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî el-. *Şerĥu Muĥtaşari't-Taĥâvî fi'l-fıkhi'l-Ĥanefî*. nşr. İsmetullah İnyetullah Muhammed - Said Bektaş. 8 Cilt. Beyrut - Medine: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye - Dâru's-Sirâc, 1. Basım, 1431.
- Çakan, İ.Lütfü. "Cezm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 7/513. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî ed-. *el-İlelü'l-vâride fi'l-eĥâdîs_i'n-nebeviyye*. nşr. Mahfuzürrahman es-Selefî. 15 Cilt. Riyad: Dâru Taybe, 1405.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî ed-. *Kitâbü'd-Đu'âfâ⁹ ve'l-metrûkîn*. 3 Cilt. el-Medînetü'l-Münevvere: Mecelletü'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye, 1402.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî ed-. *Mevsûcatü aĥvâli Ebî'l-Ĥasen ed-Dârekuṭnî fi ricâli'l-ĥadîs_ ve 'ilelihi*. nşr. Muhammed Mehdî, Eşref Mansûr Abdurrahmân, İsmâ Abdülhâdî Mahmûd,

- Ahmed Abdürrezzâk, Eymen İbrahim, Mahmud Muhammed Halîl. 2 Cilt. Beyrut: °Âlemü'l-Kütüb, 1427.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî ed-. *Sünenü'd-Dârekuṭnî*. nşr. Şu'ayb Arna'ût. 6 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1425.
- Deylemî, Ebû Şücâ' Şîrûye b. Şehredâr b. Şîrûye. *Firdevsü'l-ahbâr bi-mes'ûri'l-ḥiṭâb*. ed. Saîd b. Besyûnî Zağlûl. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiye, 1406.
- Ebu Abdillah Alaüddin Moğoltay b. Kılıç, el-İ'elâm bi sünnetihi °aleyhi's-selâm şerḥu Süneni İbni Mâce el-İmâm, nşr. Kâmil °Uveyâ (Suud: Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Bâz, 1419
- Ebû Dâvûd, Suleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. 4 Cilt. Delhi: el-Maṭba'atu'l-Enşâriyye, 1323.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el- Eş'as b. İshâk es-Sicistânî. *el-Merâsîl*. nşr. Şuayb el-Arnâvût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408.
- Ebû Ya'elâ el-Ferrâo, Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Halef. *el-Mesâ'ilü'l-fıkhiyye min Kitâbi'r-Rivâyeteyn ve'l-vecheyn*. ed. Abdülkerîm b. Muhammed el-Lâhim. 3 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Me'arif, 1405.
- Ebû Ya'elâ el-Ferrâo, Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Halef. *et-Ta'lîku'l-kebîr fi'l-mesâ'ili'l-ḥilâfiyye beyne'l-e'imme*. 3 Cilt. Dımaşk: Dâru'n-Nevâdir, 1. Basım, 1435.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Alî. *Müsnedü Ebî Ya'lâ*. nşr. Hüseyin Selîm Esed. 13 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Memûn li't-Turâs, 1410.
- Ebü'l-Meatî Nuri vd. *Mevsû'atü aḳvâli'l-İmâm Ahmed b. Hanbel fi ricâli'l-ḥadîs*. 4 Cilt. Beyrut: °Âlemü'l-Kütüb, 1418.
- Elbânî, Ebû Abdirrahman Muhammed Nasîrüddîn. *Silsiletü'd-da'ife*. Riyad: Mektebetü'l-Me'arif, ts.
- Elbânî, Ebû Abdirrahman Muhammed Nasîrüddîn. *Silsiletü'l-eḥâdis'i'da'ife ve'l-mevdû'a ve es-eruha's-seyyiu fi'l-ümme*. 14 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Me'arif, 1402.
- Elbânî, Ebû Abdirrahman Muhammed Nasîrüddîn. *Tamâmü'l-minne fi't-talîk ulâ Fıkhi's-sünne*. Mısır: Darü'r-Raye, 2008.
- Elbânî, Ebû Abdirrahman Muhammed Nasîrüddîn. *Zaifü'l-Câmi's-sagîr ve ziyadetuh : el-fethü'l-kebir*. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1428.
- Elbânî, Ebû Abdirrahman Muhammed Nasîrüddîn. *Zâifü Süneni't-Tirmizî*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1412.
- Elbânî, Muhammed Nâsîrüddîn el-. *İrvâ'u'l-galîl fi tahrîci eḥâdis-i menâri's-sebîl*. 9 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1399.
- Hâşimî, Şerif Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ebû Musa el-. *Kitâbü'l-irşâd ilâ sebili'r-reşâd*. nşr. Abdullah b. Abdullah el-Muhsin et-Türkî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1419.
- İrâkî, Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdirrahmân el-. *Tahrîcu eḥâdis'i'l-İhyâ'el-Muğnî an ḥamli'l-esfâr*. Beyrut: Daru İbn Hazm, 1426.

- İbn Abdülhâdî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn. *Tenkîhu't-Taḥkîk fi eḥâdisi't-Talîk*. 3 Cilt. Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullah. *el-Kâmil fi du'afâ'i'r-ricâl*. nşr. Adil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Mu'avniz. 9 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418.
- İbn Irâk, Ebü'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Muhammed b. Alî el-Kinânî ed-Dımaşkî. *Tenzihü's-şer'âti'l-merfû'a ani'l-aḥbâri's-şen'âti'l-mevzû'a*. nşr. Abdülvehhab Abdüllatif, Abdullah Muhammed Sıddık. 2 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1399.
- İbn Bedrân, Abdükâdir Bedrân. *el-Medḥal ilâ mezhebi'l-İmâm Aḥmed*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1401.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân er-Râzî. *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*. 9 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye (Haydarâbâd: Matba'atü Meclisi Dâirati'l-Meârifî'l-Osmaniyye, 1371/1952-1373/1953'ün ofseti), 1371.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân er-Râzî. *Kitâbü'l-İlel*. nşr. Saîd b. Abdillâh el-Hümeyyid, Hâlid b. Abdirrahman el-Cersî. 7 Cilt. Riyad: Metâbiu'l-Humeydî, 1427.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalânî. *el-Meṭâlibü'l-âliye bi zevâ'idü'l-mesânidi's-s'emâniye*. nşr. Kâsım b. Salih el-Kâsım. 11 Cilt. Riyad: Dârü'l-Âsime, 1420/2000.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalânî. *Fethü'l-bârî şerḥu Saḥiḥi'l-Buḥârî*. nşr. Abdülaziz b. Abdullah b. Abdurrahman b. Bâz, Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Muḥibbüddîn el-Hatîb. 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1379/1960.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalânî. *Lisânü'l-Mîzân*. nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Beşâ'iri'l-İslâmiyye, 1423.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalânî. *Takrîbü't-Tehzîb*. nşr. Muhammed 'Avvâme. Haleb: Dârü'r-Reşîd, 1412.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalânî. *Tehzîbü't-Tehzîb*. 12 Cilt. Haydarâbâd: Matba'atü'l-Meclis Dâ'iratü'l-Me'ârifin-Nizâmîyye, 1325.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalânî. *Telḥîşü'l-ḥabîr fi taḥrîci'l-eḥâdisi'r-rafi'el-kebîr*. 4 Cilt. Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed. *ed-Dirâye fi taḥrîci eḥâdisi'l-Hidâye*. 2 Cilt. Beyrut: Darü'l-Ma'rife, ts.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed. *Netâ'icü'l-efkâr fi taḥrîci eḥâdisi'l-Ezkâr*. nşr. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefi. 5 Cilt. Dımaşk, Beyrut: Daru İbn Kesir, 1429.
- İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed. *Müsnedu Aḥmed b. Ḥanbel*. nşr. Şu'ayb Arna'ût v.dğr. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1416.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed. *Kitâbü'l-Mecrûḥîn mine'l-muḥaddisîn ve'd-ḍu'âfâ' ve'l-metrûkîn*. nşr. Mahmûd İbrâhîm Zâyed. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1412.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed. *Şaḥîḥu İbn Huzeyme*. nşr. Muhammed Mustafa el-A'zamî. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1390.

- İbn Kayyim, Ebu Abdillâh Şemsüddin Muhammed el-Cevziyye. *İ'câmü'l-müvaki'în an rabbi'l-âlemîn*. nşr. Tâhâ Abdurraûf Sa'ed. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1393.
- İbn Kayyim, Ebu Abdillâh Şemsüddin Muhammed el-Cevziyye. *Menârü'l-Münîf fi's-şahîhi ve'd-daîf*. nşr. °Abdül-fettâh ebû Gudde. Haleb: Mektebetü'l Matbu'ati'l-İslamiyye, 1403.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah. *el-Muğnî*. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Kâhire, 1388.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî. *el-Muğnî*. Kahire: Daru'l-kütübî'l-ilmîye, 2012.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed. *Sünenü İbn Mâce*. nşr. Şu'ayb Arnâut v.dğr. 5 Cilt. Beyrut: Daru'l-Risaleti'l-Alemiyye, 1430.
- İbn Receb, Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân el-Hanbelî. *Fethü'l-bârî şerhi Şahîh-i Buharî*. nşr. Mecdî b. Abdülhalik Şafii ve ötekiler. 7 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Gurabâi'l-Eseriyye, 1417.
- İbn Sa'ed, Ebû Abdillâh Muhammed. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. nşr. 'Muhammed Abdulkadir °Ata. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1410.
- İbnü'l-Arâbî, Ebû Bekir. *Ârizatü'l-aḥvezi fi şerhi't-Tirmizî*. nşr. Cemal Maraşlı. 14 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali. *el-Mevzûât*. nşr. Abdurrahman Muhammed Osman. Medine: Mektebetü's-Selefiyye, 1388.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali. *et-Tahkîk fi ehâdisi'l-hilâf*. 2 Cilt. Beyrut, Lübnan: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân. *el-İlelü'l-mütenâhiye fi'l-ehâdisi (aḥbâri)'l-vâhiye*. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1403.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn 'Abdurrahmân b. 'Alî b. Muḥammed el-Bağdâdî. *ed-Du'afâ' ve'l-Metrûkûn*. thk. 'Abdullâh el-Kâḍî. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1406/1985.
- İbnü'l-Kattân, Ali el-Humeyrî el-Fâsî. *Beyânü'l-vehm ve'l-ihâm fi Kitâbi'l-Aḥkâm*. nşr. Hüseyin Âyet Saîd. 6 Cilt. Riyad: Dârü Taybe, 1417.
- İbnü'l-Kayserânî, Ebü'l-Fazl Muhammed. *Kitâbu Ma'rifeti't-tezkire fi'l-ehâdisi'l-mevdâia*. nşr. °İmâdüddin Ahmed Haydar. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekafiyye, 1406.
- İbnü'l-Kayserânî, Ebü'l-Fazl Muhammed. *Zahîretü'l-ḥuffâz*. nşr. Abdurrahman el-Feryevâî. 5 Cilt. Riyad: Darü's-Selef, 1416.
- İbnü'l-Mülakkın, Ebu Hafs Sirâceddin Ömer b. Ali b. Ahmed. *el-Bedrü'l-münîr fi tahrici'l-ehâdisi ve'l-âsârî'l-vâkı'a fi's-şerhi'l-kebîr*. nşr. Mustafa Ebu'l-Gayt Abdülhay, Abdullah b. Süleyman, Yasir b. Kemal. 9 Cilt. Riyad: Dârü'l-Hicre, 1425.
- İbnü'n-Neccâr, Muhammed b. Ahmed b Ahmed b Abdülazîz Ali el-Futuhi. *Muḥtaşaru't-Tahrîr Şerhu'l-Kevebi'l-Munîr*. thk. Muhammed ez-Zühaylî. 4 Cilt. b.y.: Mektebetü'l-Abîkân, 1418/1997.

- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn. *Muḳaddimetü İbni's-Şalâh*. nşr. Aişe Abdurrahman. Kahire: Dârü'l-Me'ârif, 1411/1990.
- Kelvezânî, Ebü'l-Hattâb Mahfûz b. Ahmed b. el-Hasen el-. *el-Hidâye*. nşr. Abdüllatif Hemim, Mahir Yasin Fahl. 1 Cilt. Kuveyt: Müessesetü Ğuras, 1. Basım, 1425.
- Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddin Yûsuf el-. *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*. nşr. Beşşâr Avvâd Ma'ârûf. thk. Beşşâr Avvâd Ma'ârûf. 35 Cilt. Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1403.
- Moğultay b. Kılıç, Ebû Abdillâh Alâüddîn. *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*. nşr. Ebû Abdurrahman Âdil b. Muhammed. 12 Cilt. Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse, 1422.
- Mübârekfûrî, Muhammed b. Abdurrahman b. Abdurrahîm el-. *Tuhfetü'l-aḫvezi bi-şerhi Câmi'i't-Tirmizî*. 10 Cilt. Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1410.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi u's-şahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: y.y., 1374-75/1955-56.
- Müttakî, Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân el-. *Kenzü'l-cummâl fî süneni'l-aḳvâl ve'l-ef'âl*. nşr. Bekrî Hayyânî ve Saffet es-Sekkâ. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1401.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed en-. *ed-Du'afâ ve'l-metrûkûn*. nşr. Bûrân ed-Dannâvî, Kemâl Yûsuf el-Hût. Beyrut: Mü'essesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1405.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ en-. *el-Mecmûc şerhu'l-Mühezzeb*. 19 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1389.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ en-. *Şahîhu Müslim bi Şerhi'n-Nevevî*. nşr. Ebû Süheyb Muhammed b. Sâmiḥ. 18 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1392.
- Nîsâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed el-Hâkim en-. *el-Müstedrek ale's-Şahîḫayn*. nşr. Mustafa Abdülkâdir Âtâ. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1410.
- Özmen, Ramazan. "Ahmed b. Hanbel ve Zayıf Hadis'le Amel Meselesi". Yüzyüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 5/6 (2017), 1-15.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-. *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kurân*. nşr. Ebû Muhammed b. Âşûr. 10 Cilt. Beyrut, Lübnan: Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1422.
- Sar'ânî, Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmâîl es-. *et-Tenvîr şerhu Câmi'i's-şagîr*. nşr. Muhammed İshak Muhammed İbrahim. 11 Cilt. Riyâd: Mektebetü Dâru'l-İslamiyye, 1432.
- Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed es-. *el-Maḳâsîdü'l-ḥasene fî beyâni kes'îrin mine'l-ḥadîs i'l-müştehire ale'l-elsine*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1405.
- Sindî, Muhammed b. Abdilhâdî es-. *Kifâyetu'l-ḥâce fî şerhi süneni İbn Mâce*. b.y.: y.y., ts.
- Süyûtî, Ebü'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahmân es-. *el-Câmi u's-şagîr*. Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1425.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-. *Tedribü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî*. nşr. Ebu Kuteybe Nazar Muhammed. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Kevser, 1415.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân es-. *Cem'ü'l-cevâmi*. nşr. Hasan İsâ Abdüzzâhir. 25 Cilt. Kahire: Dârü's-Saâde, 1426.

- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî. *el-Fevâ'idü'l-mecmû'a fi'l-eḥâdîs_i'l-mevzû'a*. Beyrut: Mektebetü'l-İlamiyye, 1407.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân et-. *el-Mu'cemü'l-evsaf*. nşr. Ebû Mu'âz Târik b. 'Avdillah - Ebu'l-Fazl Abdülmuhsin b. İbrahim. 10 Cilt. Kahire: Dârü'l-Harameyn, 1416.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân et-. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed et-. *Sünenü't-Tirmizî*. nşr. Beşşar °Avvad. 6 Cilt. Beyrut: Daru'l-Garbi'-İslamiyye, 1418.
- Turhan, Halil İbrahim - Zeki, Kadir. "Çok Zayıf Hadis: Bir Mefhumun Geçmişten Günümüze Gelişim Seyri". *Kocatepe İslami İlimler* 1 (2024), 190-212.
- Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr el-. *Kitâbü'd-Ḍu'afâ'i'l-kebîr*. nşr. Abdülmüctî Emîn Kal'acî. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1404.
- Zehebî, Ebû Abdillah Ahmed ez-. *Divânü'd-ḍu'afâ' ve'l-metrûkîn*. Mekke: Mektebetu Nahdati'l-Hadîse, 1387.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed ez-. *el-Kâşif fi ma'rifeti men lehu rivâye fi'l-Kütübî's-sitte*. Cidde: Dârü'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, 1413.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed ez-. *Mîzânü'l-ictidâl fi naḫdi'r-ricâl*. nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1383.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed ez-. *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ'*. nşr. Şu'ayb el-Arnaût - Hüseyin el-Esed. 23 Cilt. Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1405.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed ez-. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'elâm*. nşr. Beşşar °Avvâd Ma'arûf. 15 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1424.
- Zehebî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed. *el-Mühezzeb fi'ḥtişâri's-Süneni'l-kebîr*. ed. Ebî Temîm Yasir b. İbrahim. Riyad: Daru'l Vatan, 1422.
- Zeylâî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah ez-. *Naşbu'r-râye li-eḥâdîs_i'l-Hidâye*. nşr. Muhammed Avvâme - Hasan İbecî. 4 Cilt. Beyrut, Cidde: Mü'essesetü'r-Reyyân, Dârü'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, 1418.
- Ziriklî, Hayrüddin ez-. *el-A'elâm kâmûsu terâcimi li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-°Arabî'l-mübta'ribîn ve'l-müsteşriḫîn*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-°İlm li'l-Melâyin, 1423.
- Zürkânî, Muhammed b. Abdalbâkî ez-. *Muḥtaşarü'l-Maḳâşidi'l-ḥasene*. nşr. Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1989.